

LV

LV

LV

EIROPAS KOMISIJA

Briselē, 20.12.2010
COM(2010) 774 galīgā redakcija
A pielikums/03. nodaļa

A PIELIKUMS

priekšlikumam

EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES REGULA

par Eiropas nacionālo un reģionālo kontu sistēmu Eiropas Savienībā

A PIELIKUMS

3. NODAĻA. PRODUKTU DARĪJUMI UN NERAŽOTO AKTĪVU DARĪJUMI

PRODUKTU DARĪJUMI KOPUMĀ

3.01. Definīcija: produkti ir visas preces un pakalpojumi, ko rada ražošanas procesā. Ražošana ir definēta 3.07. punktā.

3.02. EKS izšķir šādas galvenās produktu darījumu kategorijas:

Darījumu kategorijas	Kods
Izlaide	P.1
Starppatēriņš	P.2
Galapatēriņa izdevumi	P.3
Faktiskais galapatēriņš	P.4
Bruto kapitāla veidošana	P.5
Preču un pakalpojumu eksports	P.6
Preču un pakalpojumu imports	P.7

3.03. Produktu darījumus ieraksta šādos kontos:

- a) preču un pakalpojumu kontā izlaidi un importu ieraksta kā resursus, bet citus produktu darījumus ieraksta kā izlietojumu;
- b) ražošanas kontā izlaidi ieraksta kā resursu, bet starppatēriņu kā izlietojumu; bruto pievienotā vērtība ir šo divu produktu darījumu balanspostenis;
- c) izmantojamā ienākuma izlietojuma kontā galapatēriņa izdevumus ieraksta kā izlietojumu;
- d) koriģētā izmantojamā ienākuma izlietojuma kontā faktisko galapatēriņu ieraksta kā izlietojumu;
- e) kapitāla kontā bruto kapitāla veidošanu ieraksta kā izlietojumu (pārmaiņas nefinanšu aktīvos);
- f) preču un pakalpojumu ārējā kontā preču un pakalpojumu importu ieraksta kā resursus un preču un pakalpojumu eksportu ieraksta kā izlietojumu.

Daudzi galvenie balansposteni kontos, piemēram, pievienotā vērtība, iekšzemes kopprodukts, nacionālais ienākums un izmantojamais ienākums, tiek pilnībā vai daļēji definēti produktu darījumu izteiksmē. Šos balanspostēņus nosaka produktu darījumu definīcija.

3.04. Piedāvājuma tabulā izlaidi un importu ieraksta kā piedāvājumu. Izlietojuma tabulā starppatēriņu, bruto kapitāla veidošanu, galapatēriņa izdevumus un eksportu ieraksta kā izlietojumu. Simetriskajā ielaides-izlaides tabulā izlaidi un importu ieraksta kā piedāvājumu, bet citus produktu darījumus — kā izlietojumu.

3.05. Produktu piedāvājumu vērtē bāzes cenās (skatīt 3.44. punktu). Produktu izlietojumu vērtē pircēju cenās (skatīt 3.06. punktu). Dažiem piedāvājuma un izlietojuma veidiem, piemēram, preču importam un eksportam, piemēro īpašus vērtēšanas principus.

3.06. Definīcija:

pircēja cena ir cena, ko pircējs maksā par produktiem. Pircēja cena ietver:

- a) produktu nodokļus mīnus subsīdijas (bet izslēdzot atskaitāmos produktu nodokļus, piemēram, produktiem uzlikto PVN);
- b) transporta apmaksu, ko pircējs sedz atsevišķi, lai saņemtu piegādes noteiktajā vietā un laikā;
- c) atskaitījumus par atlaidēm no standarta cenām vai maksas par pirkumiem vairumā vai nesezonā;

pircēja cenas neietver:

- d) saskaņā ar kredīta noteikumiem pieskaitītos procentus vai pakalpojumu maksu;
- e) papildu maksas, kas radušās tāpēc, ka nav samaksāts pirkšanas brīdī noteiktajā laikā.

Ja izlietojuma laiks nesakrīt ar pirkšanas laiku, veic vērtības korekcijas, lai ņemtu vērā šajā laikā notikušās cenu pārmaiņas (atbilstoši krājumu cenu pārmaiņām). Šādi pārrēķini ir svarīgi, ja gada laikā krasi mainās attiecīgo produktu cenas.

RAŽOŠANA UN IZLAIDE

3.07. Definīcija:

ražošana ir darbība, kuru kontrolē, par kuru atbild un kuru pārvalda institucionālā vienība, kas izmanto darbaspēku, kapitālu, preces un pakalpojumus, lai ražotu preces un pakalpojumus.

Ražošana neietver dabiskus procesus bez cilvēku līdzdalības vai vadības, kāds ir, piemēram, nekontrolēts zivju krājumu pieaugums starptautiskajos ūdeņos, turpretim zivju audzēšana ir ražošana.

3.08. Ražošana ietver:

- a) visu to individuālo vai kolektīvo preču un pakalpojumu ražošanu, ko piegādā vienībām, kas nav to ražotāji;
- b) visu to preču pašražošana, kuras ražotāji patur pašu galapatēriņam vai bruto pamatkapitāla veidošanai.

Piemēri pašražošanai bruto pamatkapitāla veidošanai ir šādi: pamatlīdzekļu ražošana, piemēram, būvniecība, programmatūras izstrāde un derīgo izrakstu izpēte pašu bruto pamatkapitāla veidošanai. Bruto pamatkapitāla veidošanas jēdziens skaidrots 3.126.–3.134. punktā.

Preču pašražošana mājstaimniecībās attiecas galvenokārt uz:

- 1) mājokļu pašbūvniecību;
 - 2) lauksaimniecības produktu ražošanu un glabāšanu;
 - 3) lauksaimniecības produktu pārstrādi, piemēram, graudu samalšanu miltos, augļu žāvēšanu un konservēšanu, piena produktu, piemēram, sviesta un siera, kā arī alus, vīna un stipro alkoholisko dzērienu ražošanu;
 - 4) citu primāro produktu ražošanu, piemēram, sāls ieguvu, kūdras rakšanu, ūdens apgādi;
 - 5) citu veidu pārstrādi, piemēram, audumu aušanu, māla trauku ražošanu un mēbeļu izgatavošanu.
- c) īpašnieku apdzīvotu mājokļu pašpakalpojumus;
- d) mājas un personīgos pakalpojumus, kas iegūti, nodarbinot algotu mājas personālu;
- e) brīvprātīgo darbu, kuru rezultātā rodas preces. Šāda darba piemēri ir mājokļa, baznīcas vai citas ēkas celtniecība. Brīvprātīgo darbu, kura rezultātā nerodas preces, piemēram, aprūpi un tīrīšanu bez maksas, ražošanā neiekļauj.

Darbības, kas uzskaitītas a)–e) punktā, iekļauj kā ražošanu pat tad, ja tās ir nelegālas vai nav reģistrētas nodokļu, sociālās nodrošināšanas, statistikas un citās publiskās iestādēs.

Preces pašražošanu mājstaimniecībās ieraksta, ja šā veida ražošana ir kvantitatīvi nozīmīga, t. i., ja tā ir kvantitatīvi nozīmīga kopējā šīs preces piedāvājumā valstī.

Vienīgā preču pašražošana mājstaimniecībās, ko iekļauj EKS, ir mājokļu būvniecība un lauksaimniecības produktu ražošana, glabāšana un pārstrāde.

3.09. Ražošanā neiekļauj mājas un personīgos pakalpojumus, ko veic un patērē tajā pašā mājstaimniecībā. Piemēri mājstaimniecību pašu ražotiem mājas pakalpojumiem, ko neietver, ir šādi:

- a) mājokļa tīrīšana, apdare (krāsošana, tapešu līmēšana) un uzturēšana — tiktāl, cik šīs darbības attiecas arī uz īrniekiem;
- b) mājstaimniecības ilglietojuma priekšmetu tīrīšana, apkope un remontēšana;
- c) ēdiena gatavošana un pasniegšana;
- d) bērnu aprūpe, apmācība un audzināšana;

- e) slimu, nespējīgu vai vecu cilvēku aprūpe; un
- f) mājsaimniecības locekļu vai viņiem piederošu preču transportēšana.

Mājas un personīgos pakalpojumus, kas iegūti, nodarbinot algotu mājas personālu, un īpašnieku apdzīvoto mājokļu pakalpojumus iekļauj ražošanā.

Galvenā darbība, sekundārās darbības un palīgdarbības

3.10. Definīcija:

vietējās DVV galvenā darbība ir darbība, kur šādas darbības pievienotā vērtība pārsniedz tās pašas vienības jebkuras citas darbības pievienoto vērtību. Galvenās darbības klasifikāciju nosaka saskaņā ar *NACE* 2. red., vispirms augstākajā klasifikācijas līmenī, pēc tam sīkāk detalizētajos līmeņos.

3.11. Definīcija:

sekundārā darbība ir tajā pašā vietējā darbības veida vienībā papildus galvenajai darbībai veikta darbība. Sekundārās darbības izlaide ir sekundārais produkts.

3.12. Definīcija:

palīgdarbība ir darbība, kuras izlaide ir paredzēta izlietošanai uzņēmumā.

Palīgdarbība ir uzņēmumā veiktā atbalsta darbība ar mērķi darīt iespējamu vietējās DVV galveno vai sekundāro darbību. Visu ielaidi, ko patērē palīgdarbībai — materiālus, darbu, pamatkapitāla patēriņu utt. —, uzskata par tās galvenās vai sekundārās darbības ielaidi, kuru palīgdarbība atbalsta.

Palīgdarbības piemēri ir šādi:

- a) pirkšana;
- b) pārdošana;
- c) tirgvedība;
- d) uzskaitē;
- e) datu apstrāde;
- f) transportēšana;
- g) uzglabāšana;
- h) apkope;
- i) tīrīšana un
- j) drošības pakalpojumi.

Uzņēmumi var izvēlēties, vai pašiem nodarboties ar palīgdarbībām, vai šādus pakalpojumus pirkt tirgū no specializētiem pakalpojumu sniedzējiem.

Kapitāla pašveidošana nav palīgdarbība.

- 3.13. Veidojot atsevišķas vienības, palīgdarbības neizslēdz vai neatdala no to apkalpoto vienību galvenās vai sekundārajām darbībām. Tādēļ palīgdarbības apvieno ar to apkalpojamām vietējām DVV.

Palīgdarbības var veikt atsevišķās vietās, kas atrodas citā reģionā nekā to apkalpojamās vietējās DVV. Stingri piemērojot iepriekšminēto noteikumu palīgdarbību ģeogrāfiskajam sadalījumam, varētu gadīties, ka to reģionu agregāti, kur koncentrētas palīgdarbības, tiktu novērtēti pārāk zemu. Tāpēc saskaņā ar rezidences principu palīgdarbības jāsadala pa tiem reģioniem, kur tās norisinās; palīgdarbības paliek tajā nozarē, kur to apkalpojamās vietējās DVV.

Izlaide (P.1)

- 3.14. Definīcija:

izlaide ir pārskata periodā radīto produktu kopums.

Izlaides piemēri ir šādi:

- a) preces un pakalpojumi, ko viena vietēja DVV sniedz citai vietējai DVV, kura pieder tai pašai institucionālajai vienībai;
 - b) preces, kuras saražojusi vietējā DVV un kuras ražošanas perioda beigās atrodas krājumos, neatkarīgi no to tālākā izlietojuma. Preces un pakalpojumus, kas saražoti un patērēti vienā un tajā pašā pārskata periodā un vienā un tajā pašā vietējā DVV, neatdala atsevišķi. Tos neieraksta kā daļu no vietējās DVV izlaides vai starppatēriņa.
- 3.15. Ja institucionālā vienība ietver vairāk nekā vienu vietējo DVV, tad institucionālās vienības izlaide ir to veidojošo vietējo DVV kopējā izlaide, ieskaitot izlaidi, ko savstarpēji viena otrai piegādā vietējās DVV.
- 3.16. EKS izšķir trīs veidu izlaidi:

- a) tirgus izlaide (P.11);
- b) pašu gala izlietojumam saražotā izlaide (P.12);
- c) ārpustirgus izlaide (P.13).

Šo sadalījumu piemēro arī vietējām DVV un institucionālajām vienībām:

- a) tirgus ražotāji;
- b) ražotāji pašu gala izlietojumam;
- c) ārpustirgus ražotāji.

Sadalījums starp tirgu, pašu gala izlietojumu un ārpustirgu ir ļoti nozīmīgs šādu iemeslu dēļ:

- a) tas ietekmē valdības un *NPISH* vērtējumu par izlaidi un ar to saistītiem jēdzieniem, piemēram, pievienotā vērtība, iekšzemes kopprodukts un galapatēriņš;
- b) tas ietekmē institucionālo vienību klasifikāciju pa sektoriem, piemēram, kuras vienības iekļaujamās un kuras nav iekļaujamās vispārējās valdības sektorā.

Sadalījums nosaka izlaidei piemērojamos vērtēšanas principus. Tirgus izlaidi un pašu gala izlietojumam saražoto izlaidi vērtē bāzes cenās. Ārpustirgus ražotāju kopējo izlaidi vērtē, summējot ražošanas izmaksas. Institucionālās vienības izlaidi vērtē kā tajā ietilstošo vietējo DVV kopējās izlaides summu, un tā ir atkarīga arī no sadalījuma starp tirgu, pašu gala izlietojumu un ārpustirgu.

Sadalījumu izmanto arī, lai klasificētu institucionālās vienības pa sektoriem. Ārpustirgus ražotājus klasificē kā vispārējās valdības sektoram vai mājsaimniecības apkalpojošām privātām bezpeļņas iestādēm piederošus ražotājus.

Sadalījumu nosaka pēc principa „no augšas uz leju”, t.i., sadalījumu vispirms nosaka institucionālajām vienībām, tad vietējām DVV un tad to izlaidei.

Produktu līmenī izlaidi klasificē kā tirgus izlaidi, izlaidi pašu gala izlietojumam un ārpustirgus izlaidi atbilstīgi šo izlaidi ražojošās institucionālās vienības un vietējās DVV raksturojumam.

3.17. Definīcija:

tirgus izlaide ir izlaide, kuru realizē tirgū vai kura paredzēta realizēšanai tirgū.

3.18. Tirgus izlaidē iekļauj:

- a) par ekonomiski nozīmīgām cenām pārdotos produktus;
- b) bartera veidā iemainītos produktus;
- c) produktus, ko izlieto maksājumiem natūrā (ieskaitot darbinieku atalgojumu natūrā un jaukto ienākumu natūrā);
- d) produktus, ko vienas institucionālās vienības ietvaros viena vietējā DVV piegādā otrai ielaidei starppatēriņā vai gala izlietojumam;
- e) produktus, kas ieskaitīti gatavo preču krājumos un nepabeigtajā ražošanā, paredzot izlietošanai vienam no iepriekšminētajiem mērķiem (ieskaitot dzīvnieku un augu valsts produktu dabīgo pieaugumu un nepabeigtās celtnes, kuru pircējs nav zināms).

3.19. Definīcija:

ekonomiski nozīmīgas cenas ir cenas, kurām ir būtiska ietekme uz produktu daudzumiem, ko ražotāji vēlas piegādāt, un produktu daudzumiem, ko pircēji vēlas iegādāties. Šīs cenas parasti rodas, ja īstenojas abi šādi nosacījumi:

- a) ražotājam ir stimulš koriģēt piegādi vai nu peļņas radīšanai ilgtermiņā, vai vismaz kapitāla un citu izmaksu segšanai; un
- b) patērētājiem ir brīva izvēle — iegādāties vai neiegādāties — un iespēja izdarīt izvēli, balstoties uz pieprasīto cenu.

Cenas, kas nav ekonomiski nozīmīgas, visdrīzāk iekasē, lai palielinātu ieņēmumus vai nedaudz samazinātu pārmērīgu pieprasījumu, kas var rasties, ja pakalpojums tiek sniegts pilnīgi par brīvu.

Ekonomiski nozīmīga produkta cena EKS definēta saistībā ar institucionālo vienību un vietējo DVV, kas saražojusi izlaidi. Piemēram, visa mājāsaimniecību neinkorporēto uzņēmumu izlaide, kas pārdota citām institucionālajām vienībām, ir pārdota par ekonomiski nozīmīgām cenām, t. i., tā uzskatāma par tirgus izlaidi. Lai noteiktu citu institucionālo vienību izlaidi, pārbaudīs spēju veikt tirgus darbību par ekonomiski nozīmīgām cenām, īpaši piemērojot kvantitatīvo kritēriju (50 % kritēriju), izmantojot attiecību starp ražošanas izmaksām un pārdošanu. Lai vienību uzskatītu par tirgus ražotāju, vismaz 50 % tās izmaksu sedz ar pārdevumiem vairāku gadu gaitā.

3.20. Definīcija:

pašu gala izlietojumam saražoto izlaidi veido preces un pakalpojumi, ko patur tās pašas institucionālās vienības galapatēriņam vai kapitāla veidošanai.

3.21. Pašu galapatēriņam paturētos produktus var ražot tikai mājāsaimniecību sektors. Pašu galapatēriņam paturēto produktu piemēri ir šādi:

- a) lauksaimniecības produkti, ko patur lauksaimnieki;
- b) īpašnieku apdzīvoto mājokļu pašpakalpojumi;
- c) mājāsaimniecības pakalpojumi, ko veic, nodarbinot algotu personālu;

3.22. Produktus, ko izmanto pašu kapitāla veidošanai, var ražot ikviens sektors. Šādu produktu piemēri ir:

- a) darbgaldi, ko ražo mašīnbūves uzņēmumi;
- b) mājāsaimniecību uzceltie mājokļi vai mājokļu palīgtelpas;
- c) pašbūvniecība, ieskaitot komunālo būvniecību, ko veic mājāsaimniecību grupas;
- d) pašizstrādāta programmatūra;
- e) pašu veikta pētniecība un izstrāde. Pētniecības un izstrādes izdevumus ieraksta kā pamatkapitāla veidošanu tikai tad, ja ir sasniegts pietiekami augsts atbilstības un salīdzināmības līmenis aplēsēm visās ES dalībvalstīs.

3.23. Definīcija: ārpustirgus izlaide ir izlaide, ko sniedz citām vienībām bez maksas vai par ekonomiski nenozīmīgām cenām.

Ārpustirgus izlaidi (P.13) sīkāk iedala divos posteņos: „Maksājumi par ārpustirgus izlaidi” (P.131), ko veido dažādas maksas un nodevas, un „Cita ārpustirgus izlaide” (P.132), t. i., izlaide, ko sniedz bez maksas.

Ārpustirgus izlaidi ražo šādu iemeslu dēļ:

- a) var būt tehniski neiespējami likt indivīdiem maksāt par kolektīviem pakalpojumiem, jo šo pakalpojumu patēriņu ir neiespējami uzraudzīt un kontrolēt. Kolektīvos pakalpojumus organizē valdības vienības, un tos finansē no līdzekļiem, kas nav pārdošanas ieņēmumi, proti, no nodokļiem vai citiem valdības ienākumiem;
- b) valdības vienības un *NPISH* var arī ražot un piegādāt preces vai pakalpojumus individuālām mājāsaimniecībām, par kuriem varētu prasīt maksu, bet sociālas vai ekonomiskas politikas dēļ izvēlas to nedarīt. Piemēri ir izglītības vai veselības pakalpojumi, ko sniedz par brīvu vai par ekonomiski nenožīmīgām cenām.

3.24. Definīcija:

tirgus ražotāji ir vietējās DVV vai institucionālās vienības, kuru izlaides lielākā daļa ir tirgus izlaide.

Ja vietējā DVV vai institucionālā vienība ir tirgus ražotājs, tad tās galvenā izlaide pēc definīcijas ir tirgus izlaide, jo tirgus izlaides jēdzienu definē pēc tam, kad vietējai DVV vai institucionālajai vienībai, kas saražojusi izlaidi, piemērots tirgus, pašu gala izlietojuma vai cita ārpustirgus sadalījums.

3.25. Definīcija:

ražotāji pašu gala izlietojumam ir vietējās DVV vai institucionālās vienības, kuru izlaides lielākā daļa paredzēta pašu gala izlietojumam tajā pašā institucionālajā vienībā.

3.26. Definīcija:

ārpustirgus ražotāji ir vietējas DVV vai institucionālas vienības, kuru izlaides lielāko daļu nodrošina bez maksas vai par ekonomiski nenožīmīgām cenām.

Institucionālās vienības: sadalījums starp tirgu, pašu gala izlietojumam un ārpustirgu

3.27. Institucionālajām vienībām kā ražotājām sadalījums starp tirgu, pašu gala izlietojumam un ārpustirgu apkopots 3.1. tabulā. Parādīta arī saistība ar klasifikāciju pa sektoriem.

3.1. tabula. Institucionālo vienību sadalījums starp tirgus ražotājiem, ražotājiem pašu gala izlietojumam un citiem ārpustirgus ražotājiem

Institucionālās vienības veids

Klasifikācija

<i>Privāta vai valsts?</i>	<i>BPI vai nē?</i>	<i>Tirgus ražotājs?</i>	<i>Ražotāja veids</i>	<i>Sektors(-i)</i>
1.	1. _ 1.1.	Mājāsaimniecībām	1.1. Tirgum vai	Mājāsaimniecības

Privātie ražotāji	piederoši neinkorporēti uzņēmumi (neskaitot mājsaimniecībām piederošus kvazikorporatīvos uzņēmumus)			pašu izlietojumam =		
	1.2. Citi privātie ražotāji (ieskaitot mājsaimniecību īpašumā esošas kvazikapitālsabiedrības)	1.2.1. Privātās BPI	1.2.1.1. Jā	1.2.1.1. Tirgus	=	Sabiedrības
			1.2.1.2. Nē	1.2.1.2. ārpustirgus	=	MABPI
		1.2.2. Citi privātie ražotāji, kas nav BPI		1.2.2. Tirgum	=	Sabiedrības
2. Sabiedriskie ražotāji	2.		2.1. Jā	2.1. = Tirgum		Sabiedrības
			2.2. Nē	2.2. ārpustirgus	=	Vispārējā valdība

- 3.28. 3.1. tabulā parādīts, ka, lai noteiktu, vai institucionālā vienība klasificējama kā tirgus ražotājs, ražotājs pašu gala izlietojumam vai ārpustirgus ražotājs, secīgi piemēro vairākus nosacījumus. Pirmais sadalījums ir starp privātajiem un sabiedriskajiem ražotājiem. Sabiedriskais ražotājs ir ražotājs, kuru kontrolē vispārējā valdība, un kontrole ir tāda, kā definēts 2.38. punktā.
- 3.29. Kā norādīts 3.1. tabulā, privātie ražotāji atrodami visos sektoros, izņemot vispārējo valdību. Turpretim sabiedriskie ražotāji ir tikai nefinanšu un finanšu sabiedrību sektoros un vispārējās valdības sektorā.
- 3.30. Īpaša privāto ražotāju kategorija ir mājsaimniecībām piederošie neinkorporētie uzņēmumi. Tie ir tirgus ražotāji vai ražotāji pašu gala izlietojumam. Tas novērojams īpašnieku pašapdzīvotu mājokļu pakalpojumu un preču pašražošanas gadījumos. Visus mājsaimniecībām piederošos neinkorporētos uzņēmumus klasificē mājsaimniecību sektorā, izņemot mājsaimniecībām piederošās kvazikapitālsabiedrības. Tās ir tirgus ražotāji, un tās klasificē nefinanšu sabiedrību un finanšu sabiedrību sektorā.
- 3.31. Attiecībā uz pārējiem privātajiem ražotājiem izšķir privātās bezpeļņas iestādes un citus privātos ražotājus.

Definīcija:

privātu bezpeļņas iestādi definē kā juridisku vai sociālu vienību, kura radīta, lai ražotu preces un sniegtu pakalpojumus, un kuras statuss neļauj tai būt par ienākuma, peļņas vai citu finansiālu guvumu avotu vienībām, kas to izveido, kontrolē vai finansē. Ja to ražošanas darbības rada pārpalikumus, citas institucionālās vienības šādus pārpalikumus nevar iegūt savā īpašumā.

Privātu bezpeļņas iestādi klasificē nefinanšu sabiedrību un finanšu sabiedrību sektorā, ja tā ir tirgus ražotājs.

Privātu bezpeļņas iestādi klasificē *NPISH* sektorā, ja tā ir ārpustirgus ražotājs, izņemot gadījumus, kad tā ir valdības kontrolē. Ja privātu bezpeļņas iestādi kontrolē valdība, to klasificē vispārējās valdības sektorā.

Visi pārējie privātie ražotāji, kuri nav bezpeļņas iestādes, ir tirgus ražotāji. Tos klasificē nefinanšu sabiedrību un finanšu sabiedrību sektoros.

- 3.32. Nošķirot tirgus un ārpustirgus izlaidi un tirgus un ārpustirgus ražotājus, piemēro vairākus kritērijus. Piemērojot šos tirgus/ārpustirgus kritērijus (skatīt 3.19. punktu par ekonomiski nozīmīgu cenu definīciju), mēģina izvērtēt tirgus apstākļu esamību un ražotāja pietiekamu darbību tirgū. Saskaņā ar kvantitatīvo tirgus/ārpustirgus kritēriju par ekonomiski nozīmīgām cenām pārdotajiem produktiem vismaz lielākā daļa ražošanas izmaksu jāsedz ar pārdevumiem.
- 3.33. Piemērojot šo kvantitatīvo tirgus/ārpustirgus kritēriju, pārdevumus un ražošanas izmaksas definē šādi:
- a) pārdevumi ietver pārdevumus, neskaitot produktu nodokļus, bet ieskaitot visus maksājumus, kurus veic vispārējās valdības vai Eiropas Savienības iestādes un kurus nodrošina jebkuram šāda veida darbībā iesaistītam ražotājam, t.i., ieskaitot visus uz

izlaides apjomu vai vērtību attiecināmos maksājumus, bet neskaitot maksājumus, kas saistīti ar vispārējā deficīta vai noregulēto parādu segšanu.

Šī pārdevumu definīcija gandrīz pilnībā atbilst izlaidei bāzes cenās, vienīgi:

- 1) izlaidi bāzes cenās definē tikai pēc tam, kad ir nolemts, vai tā ir tirgus vai ārpus tirgus izlaide — pārdevumus izmanto tikai tirgus izlaides vērtēšanai; ārpus tirgus izlaidi vērtē pēc izmaksām;
- 2) vispārējās valdības maksājumi publisko sabiedrību un kvazisabiedrību visaptveroša deficīta segšanai ir daļa no citām produktu subsīdijām, kā definēts 4.35. c) punktā. Tā rezultātā tirgus izlaide bāzes cenās ietver vispārējās valdības maksājumus vispārējā deficīta segšanai;
- b) no pārdevumiem atskaita citus ieņēmumu avotus, piemēram, turēšanas guvumus (lai gan tie varētu būt normāla un paredzama uzņēmējdarbības ieņēmumu daļa), ieguldījumu dotācijas, citus kapitāla pārvedumus (piemēram, parāda dzēšanu) un pašu kapitāla pirkšanu;
- c) šim kritērijam ražošanas izmaksas ir vienādas ar starppatēriņa, darbinieku atalgojuma, pamatkapitāla patēriņa, citu ražošanas nodokļu summu plus kapitāla izmaksas. Pēc šā kritērija citas ražošanas subsīdijas neatskaita. Lai nodrošinātu pārdevumu un ražošanas izmaksu jēdzienu konsekveni, ja piemēro kvantitatīvo tirgus/ārpus tirgus kritēriju, ražošanas izmaksās neiekļauj izmaksas, kas radušās kapitāla pašveidošanas rezultātā. Vienkāršības labad kopumā aptuvenas kapitāla izmaksas var iegūt no neto faktisko procentu maksājumiem. Tomēr attiecībā uz finanšu pakalpojumu ražotājiem ņem procentu maksājumus, t. i., netieši novērtētiem finanšu starpniecības pakalpojumiem veic korekciju (D41).

Kvantitatīvo tirgus/ārpus tirgus kritēriju piemēro, apskatot vairākus gadus ilgu laika posmu. Nelielas svārstības pārdevumu apjomā dažādos gados nerada vajadzību pārklasificēt institucionālās vienības (un to vietējās DVV un izlaidi).

3.34. Piemēram, pārdevumus var veidot dažādi elementi. Piemēram, slimnīcas sniegto veselības aprūpes pakalpojumu gadījumā pārdevumi var būt:

- a) darba devēju pirkumi, kas ierakstāmi kā darbiniekiem izmaksātais ienākums natūrā un šo darbinieku galapatēriņa izdevumi;
- b) privāto apdrošināšanas sabiedrību pirkumi;
- c) sociālās nodrošināšanas fondu un vispārējās valdības pirkumi, kas klasificējami kā sociālie pabalsti natūrā;
- d) mājāsaimniecību pirkumi bez atlīdzības (galapatēriņa izdevumi).

Tikai citas ražošanas subsīdijas un saņemtās dāvanas (piemēram, no labdarības organizācijām) neuzskata par pārdošanu.

Līdzīgā veidā uzņēmuma transporta pakalpojumu pārdevumi var atbilst ražotāju starppatēriņam, darba devēju maksātajam ienākumam natūrā, valdības maksātajiem sociālajiem pabalstiem natūrā un mājsaimniecību pirkumiem bez atlīdzības.

- 3.35. Īpašs gadījums ir uzņēmumus apkalpojošās privātās bezpeļņas iestādes. Tās parasti finansē no attiecīgo uzņēmumu grupas iemaksām vai dalības maksām. Uzskata, ka dalības maksa nav pārvedums, bet samaksa par sniegtajiem pakalpojumiem, tas ir, pārdevumi. Šīs bezpeļņas iestādes tāpēc ir tirgus ražotāji, un tās klasificē nefinanšu un finanšu sabiedrību sektoros.
- 3.36. Kritērija piemērošana privāto vai sabiedrisko bezpeļņas iestāžu pārdevumiem un ražošanas izmaksām, ieskaitot pārdevumos visus maksājumus, kas saistīti ar izlaides apjomu, atsevišķos gadījumos var būt maldinoša. To var pielietot, piemēram, privāto un publisko skolu finansēšanai. Vispārējās valdības maksājumi var būt saistīti ar skolēnu skaitu, bet tie var būt atkarīgi no vienošanās ar vispārējo valdību. Šādā gadījumā minētos maksājumus neieraksta kā pārdevumus, lai gan tiem var būt izteikta saikne ar izlaides apjoma mērījumu, piemēram, ar skolēnu skaitu. Tas nozīmē, ka no šādiem maksājumiem galvenokārt finansēta skola ir ārpustirgus ražotājs.
- 3.37. Sabiedriskie ražotāji var būt tirgus ražotāji vai ārpustirgus ražotāji. Tirgus ražotājus klasificē nefinanšu sabiedrību un finanšu sabiedrību sektorā. Ja institucionālā vienība ir ārpustirgus ražotājs, to klasificē vispārējās valdības sektorā.
- 3.38. Vietējās DVV kā tirgus ražotāji un kā ražotāji pašu gala izlietojumam nevar piegādāt ārpustirgus izlaidi. Tāpēc to izlaidi var ierakstīt tikai kā tirgus izlaidi vai kā izlaidi pašu gala izlietojumam un attiecīgi vērtēt (skatīt 3.42.–3.53. punktu).
- 3.39. Vietējās DVV kā ārpustirgus ražotāji var piegādāt tirgus izlaidi un izlaidi pašu gala izlietojumam kā sekundāro izlaidi. Izlaide pašu gala izlietojumam sastāv no kapitāla pašveidošanas. Tirgus izlaidi principā nosaka, atsevišķiem produktiem piemērojot kvalitatīvus un kvantitatīvus tirgus/ārpustirgus kritērijus. Šāda ārpustirgus ražotāju sekundārā tirgus izlaide var būt, piemēram, kad valdības slimnīcas par dažiem pakalpojumiem nosaka ekonomiski nozīmīgas cenas.
- 3.40. Citi piemēri ir reprodukciju pārdošana, ko veic valdības muzeji, un laika prognožu pārdošana, ko veic meteoroloģiskie institūti.
- 3.41. Ārpustirgus ražotājiem var būt arī ieņēmumi no citas viņu ārpustirgus izlaides pārdošanas par ekonomiski nenožīmīgām cenām, piemēram, muzeja ieņēmumi no ieejas biļešu pārdošanas. Tādi ieņēmumi attiecas uz citu ārpustirgus izlaidi. Tomēr, ja abus ieņēmumu veidus (ieņēmumus par biļetēm un no plakātu un atklātņu pārdošanas) ir grūti atšķirt, tad tos visus var uzskatīt vai nu par ieņēmumiem no tirgus izlaides, vai arī par ieņēmumiem no ārpustirgus izlaides. Izvēli starp abiem minētajiem alternatīvajiem ierakstiem pamato ar abu ieņēmumu veidu pieņemto relatīvo nozīmīgumu (ieņēmumi no biļetēm pretstatā ieņēmumiem no plakātu un atklātņu pārdošanas).

Izlaides ierakstīšanas laiks un vērtēšana

- 3.42. Izlaide jāieraksta un jāvērtē, kad tā radīta ražošanas procesā.
- 3.43. Visa izlaide jāvērtē bāzes cenās, bet īpaši pieņēmumi attiecas uz:

- a) ārpustirgus izlaides vērtēšanu;
- b) ārpustirgus ražotāja (vietējās DVV) kopējās izlaides vērtēšanu;
- c) institucionālas vienības, kuras vietējā DVV ir ārpustirgus ražotājs, kopējās izlaides vērtēšanu.

3.44. Definīcija:

bāzes cena ir cena, ko ražotāji saņem no pircējiem par saražotās preces vai pakalpojuma vienību, mīnus nodokļi (piemēram, produktu nodokļi), kas jāmaksā par šo vienību, to ražojot vai pārdodot, plus visas subsīdijas (piemēram, produktu subsīdijas), kas saņemamas par šo vienību, to ražojot vai pārdodot. Tajā nav iekļautas transporta izmaksas, par kurām ražotājs izraksta atsevišķu rēķinu. Tajā neiekļauj arī finanšu un nefinanšu aktīvu turēšanas guvumus un zaudējumus.

3.45. Izlaidi pašu gala izlietojumam (P.12) vērtē bāzes cenās līdzīgiem produktiem, ko pārdod tirgū. Šāda izlaide veido neto ienesu vai jaukto ienākumu. Piemērs ir īpašnieku apdzīvotu mājokļu pakalpojumi, kur veidojas neto ienesa. Ja līdzīgu produktu bāzes cenas nav pieejamas, izlaidi pašu gala izlietojumam vērtē kā ražošanas izmaksas plus uzcenojums (izņemot ārpustirgus ražotājiem) neto ienesas vai jauktā ienākuma veidā.

3.46. Nepabeigtu produktu palielinājumu vērtē gatavā produkta faktiskajās bāzes cenās.

3.47. Lai iepriekš aplēstu tādas izlaides vērtību, ko uzskata par nepabeigtu produktu, vērtību balsta uz faktiskajām izmaksām, kuras radušās un kurām pieskaitīts uzcenojums (izņemot ārpustirgus ražotājiem) par aplēsto ienesu vai jaukto ienākumu. Provizoriskās aplēses vēlāk aizstāj ar tām, kas iegūtas pēc gatavo produktu faktiskās vērtības sadales (kad tā kļūst zināma) nepabeigtā produkta periodā.

Gatavo produktu izlaides vērtība ir šādu vērtību summa:

- a) gatavi produkti, kas pārdoti vai iemainīti bartera veidā;
- b) gatavo produktu iekļaušana krājumos mīnus izņemšana;
- c) gatavi produkti pašu gala izlietojumam.

3.48. Ēkām un celtnēm, kas iegādātas nepabeigtā stāvoklī, vērtību aplēš, ņemot vērā izmaksas tajā brīdī, ieskaitot uzcenojumu par ienesu vai jaukto ienākumu. Šādu uzcenojumu iegūst, kad vērtību var aplēst, ņemot vērā tamlīdzīgu ēku un celtnu cenas. Maksājuma summu pa daļām var izmantot, lai aptuveni noteiktu bruto pamatkapitāla veidošanas vērtības, ko pircējs veicis katrā posmā, pieņemot, ka nav ne avansa maksājumu, ne kavējumu.

Ja kādas celtnes pašbūvniecība nav pabeigta atsevišķā pārskata periodā, tad izlaides vērtību aplēš pēc šādas metodes. Aprēķina izmaksu attiecību, kas radušās pārskata periodā, pret kopējām izmaksām visā būvniecības laikā. Šo attiecību izmanto, lai aplēstu kopējo izlaidi pašreizējās bāzes cenās. Ja nav iespējams aplēst gatavās celtnes cenu pašreizējās bāzes cenās, to vērtē pēc kopējām ražošanas izmaksām plus uzcenojums (izņemot ārpustirgus ražotājiem) par neto ienesu vai jaukto ienākumu. Ja viss darbaspēks vai daļa no tā izmantota par brīvu, kā var notikt gadījumā ar mājsaimniecību veiktu komunālo būvniecību, tad ražošanas aplēstajās

kopējās izmaksās iekļauj šāda apmaksāta darbaspēka izmaksu aplēsi, ņemot vērā algu likmes par līdzīgiem darbiem.

3.49. Ārpustirgus ražotāja (vietējās DVV) kopējo izlaidi vērtē pēc ražošanas kopējām izmaksām, tas ir, šādu faktoru summas:

- a) starppatēriņš (P.2);
- b) darbinieku atalgojums (D.1);
- c) pamatkapitāla patēriņš (P.51c);
- d) citi ražošanas nodokļi (D.29) mīnus citas ražošanas subsīdijas (D.39).

Procentu maksājumus (izņemot netieši novērtētiem finanšu starpniecības pakalpojumiem) neiekļauj kā citas ārpustirgus ražošanas izmaksas. Ārpustirgus ražošanas izmaksās neiekļauj arī neto kapitāla ieņēmumu aprēķinu un nosacītu īres vērtību par piederošajām nedzīvojamām ēkām, kuras izmanto ārpustirgus ražošanā.

3.50. Institucionālas vienības kopējā izlaide ir tās sastāvā esošo vietējo DVV kopējās izlaides summa. Tas attiecas arī uz institucionālajām vienībām, kas ir ārpustirgus ražotāji.

3.51. Ja ārpustirgus ražotāju gadījumā nepastāv sekundārā tirgus izlaide, tad ārpustirgus izlaidi vērtē pēc ražošanas izmaksām. Ja ārpustirgus ražotāju gadījumā pastāv sekundārā tirgus izlaide, tad ārpustirgus izlaidi vērtē kā atlikumu, t. i., starpību starp ārpustirgus ražotāju kopējām ražošanas izmaksām un to ieņēmumiem no tirgus izlaides.

3.52. Ārpustirgus ražotāju tirgus izlaidi vērtē bāzes cenās. Ārpustirgus vietējās DVV kopējo izlaidi, kas nosedz tās tirgus, ārpustirgus izlaidi un izlaidi pašu gala izlietojumam, vērtē pēc ražošanas izmaksu summas. Tās tirgus izlaides vērtību iegūst pēc tās ieņēmumiem no tirgus produktu pārdošanas, tās ārpustirgus izlaides vērtību iegūst pēc atlikuma, kas ir starpība starp tās kopējās izlaides vērtību un tās tirgus izlaides un izlaides pašu gala izlietojumam summu. To ieņēmumu vērtība, kas iegūti no ārpustirgus preču vai pakalpojumu pārdošanas par ekonomiski nenoīmīgām cenām, neparādās šajos aprēķinos — tie ir daļa no tās ārpustirgus izlaides vērtības.

3.53. Turpmāk CPA kodu secībā iekļauts saraksts ar izņēmumiem un skaidrojumiem par izlaides ierakstīšanas laiku un vērtēšanu.

A. Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības produkti

3.54. Lauksaimniecības produktu izlaidi ieraksta tā, it kā to ražotu nepārtraukti visā ražošanas periodā (nevis tikai tad, kad novāc ražu vai nokauj dzīvniekus).

Augošanas kultūras, koksni uz celma un zivju krājumus vai nobarojamus dzīvniekus, ko audzē pārtikai, uzskata par procesā esošu nepabeigtu produktu krājumiem un pārveido gatavo produktu krājumos, kad process ir pabeigts.

Izlaidē neiekļauj nekultivētu bioloģisko resursu pārmaiņas, piemēram, savvaļā dzīvojošu dzīvnieku, putnu, zivju pieaugumu vai nekultivētu mežu pieaugumu.

C. Apstrādes rūpniecības izstrādājumi; F. Būvdarbi

- 3.55. Ēkas vai citas celtnes būvniecības gadījumā, kas notiek vairākos pārskata periodos, katrā periodā saražoto izlaidi uzskata par pārdotu pircējam perioda beigās, tas ir, to ieraksta kā pircēja pamatkapitāla veidošanu, nevis kā nepabeigtu produktu būvniecības nozarē. Uzskata, ka izlaidi pārdod pircējam pa posmiem. Ja līgumā ir paredzēti maksājumi pa daļām, tad izlaides vērtību bieži var aptuveni iegūt pēc katrā posmā veikto maksājumu (pa daļām) vērtības. Ja nav skaidrības par konkrētu pircēju, nepabeigto izlaidi, ko saražo katrā periodā, ieraksta kā nepabeigtu produktu.

G. Vairum- un mazumtirdzniecības pakalpojumi; automobiļu un motociklu remonta pakalpojumi

- 3.56. Vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības pakalpojumu izlaidi mēra pēc tirdzniecības uzcenojuma, kas realizēts precēm, ko pērk tālākpārdošanai.

Definīcija:

tirdzniecības uzcenojums ir starpība starp faktisko vai aprēķināto pārdošanas cenu, kas realizēta par precī, kura nopirkta tālākpārdošanai, un cenu, kas izplatītājam būtu jāmaksā, lai aizstātu attiecīgo precī laikā, kad to pārdod vai citādi realizē.

Dažām precēm realizētais uzcenojums var būt negatīvs, ja preču pārdošanas cenas ir pazeminātas. Tirdzniecības uzcenojums ir negatīvs arī precēm, kuras netiek pārdotas, bet sabojājas vai tiek nozagtas. Tirdzniecības uzcenojums precēm, kuras īpašnieki izmanto, lai samaksātu darbiniekiem kā atalgojumu natūrā, vai izņem galapatēriņam, ir nulle.

Tirdzniecības uzcenojumā neietver turēšanas guvumus un zaudējumus.

Vairumtirgotāja vai mazumtirgotāja izlaidi izsaka ar šādu tāpatību:

izlaides vērtība =

pārdevumu vērtība

plus tālākpārdošanai nopirkto un starppatēriņam izmantoto preču vērtība, darbinieku atalgojums natūrā vai jauktais ienākums natūrā,

mīnus tālākpārdošanai nopirkto preču vērtība,

plus tālākpārdošanai paredzēto preču krājumu palielinājumu vērtība,

mīnus no tālākpārdošanai paredzēto preču krājumiem izņemto preču vērtība,

mīnus periodisku zaudējumu vērtība, kas rodas no normāliem zudumiem, zādzības vai nejaušu bojājumu apmēriem.

H. Transports un uzglabāšana

- 3.57. Transporta pakalpojumu izlaidi mēra pēc to summu vērtības, kas jāsaņem par preču vai cilvēku pārvadāšanu. Transportēšanu pašu vajadzībām vietējā DVV uzskata par palīgdarbību un atsevišķi neatdala un neieraksta.

- 3.58. Uzglabāšanas pakalpojumu izlaidi mēra kā vērtības papildinājumu nepabeigtajiem produktiem. Preču cenas paaugstinājumu, tai atrodoties krājumos, uztver nevis kā nepabeigtu produktu un ražošanu, bet gan kā turēšanas guvumu. Ja vērtības pieaugums atspoguļo cenas palielinājumu, nemainoties preces kvalitātei, tad periodā papildu glabāšanas izmaksām vai tiešai glabāšanas pakalpojumu iegādei nenotiek turpmāka ražošana. Tomēr trīs gadījumos vērtības palielinājumu uztver kā ražošanu:
- a) preces kvalitāte, laikam ejot, var uzlaboties, piemēram, gadījumā ar vīnu; par ražošanu uzskata tikai tos gadījumus, kad nogatavināšana ir regulāra ražošanas procesa daļa;
 - b) sezonāli faktori, kas ietekmē konkrētas preces piegādi vai pieprasījumu, kā rezultātā gada laikā ir regulāras, paredzamas cenas pārmaiņas, lai gan preces fizikālās īpašības, iespējams, nav mainījušās;
 - c) ražošanas process ir pietiekami ilgs, lai darbam, kas veikts ilgi pirms piegādes brīža, piemērotu diskonta koeficientu.
- 3.59. Vairumu pārmaiņu preču cenās, tām atrodoties krājumos, neuzskata par nepabeigto produktu papildinājumu. Lai aplēstu glabāto preču vērtības pieaugumu, kas pārsniedz glabāšanas izmaksas, var izmantot paredzamo vērtības pieaugumu, kas pārsniedz vispārējo inflācijas līmeni iepriekš noteiktajā periodā. Jebkuru guvumu, kas rodas ārpus iepriekš noteiktā perioda, ieraksta kā turēšanas guvumu vai zaudējumu.
- Uzglabāšanas pakalpojumos neiekļauj cenas pārmaiņas, kas radušās no finanšu aktīvu, vērtspējas vai citu nefinanšu aktīvu, piemēram, zemes un ēku, pārvaldīšanas.
- 3.60. Ceļojumu aģentūru pakalpojumu izlaidi mēra kā aģentūru pakalpojumu maksas (pakalpojumu maksas un komisijas naudas) vērtību un nevis pēc pilnajiem izdevumiem, ko ceļotāji samaksājuši ceļojumu aģentūrai, tostarp maksu par trešo personu sniegtiem transporta pakalpojumiem.
- 3.61. Tūrisma operatoru pakalpojumu izlaidi mēra pēc pilnajiem izdevumiem, ko ceļotāji samaksājuši tūrisma operatoram.
- 3.62. Atšķirība starp ceļojumu aģentūru pakalpojumiem un tūrisma operatoru pakalpojumiem ir tāda, ka aģentūru pakalpojumi ir tikai starpniecība ceļotāja vārdā, turpretim tūrisma operatoru pakalpojumi rada jaunu produktu, ko sauc par ceļojumu, kuram ir dažādas sastāvdaļas — brauciens, izmitināšana un izklaide.

I. Izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi

- 3.63. Viesnīcu, restorānu un kafejnīcu pakalpojumu izlaides vērtība ietver patērētās pārtikas, dzērienu utt. vērtību.

K. Finanšu un apdrošināšanas pakalpojumi: centrālās bankas izklaide

3.64. Centrālā banka sniedz šādus pakalpojumus:

- a) monetārās politikas pakalpojumi;
- b) finanšu starpniecības pakalpojumi;

- c) uzraudzības pakalpojumi, pārbaudot finanšu sabiedrības.

Centrālās bankas izlaidi mēra kā tās izmaksu summu.

K. Finanšu un apdrošināšanas pakalpojumi: finanšu pakalpojumi kopumā

3.65. Pastāv šādi finanšu pakalpojumi:

- a) finanšu starpniecība (tajā skaitā apdrošināšanas un pensiju pakalpojumi);
- b) finanšu palīgdarbības un
- c) citi finanšu pakalpojumi.

3.64. Finanšu starpniecība ir finanšu riska pārvaldība un likviditātes pārvēršana. Sabiedrības, kas iesaistītas šajās darbībās, iegūst līdzekļus, piemēram, pieņemot noguldījumus un emitējot vekselus, obligācijas un citus vērtspapīrus. Sabiedrības izmanto šos līdzekļus, kā arī pašu līdzekļus finanšu aktīvu iegādei, aizdodot citiem un iegādājoties vekselus, obligācijas vai citus vērtspapīrus. Finanšu starpniecība ietver apdrošināšanas un pensiju pakalpojumus.

3.65. Finanšu palīgdarbības veicina riska pārvaldību un likviditātes pārvēršanu. Finanšu palīgsabiedrības darbojas citu vienību vārdā un pašas neuzņemas risku, kas rastos, uzņemoties finanšu saistības vai iegādājoties finanšu aktīvus kā daļu no starppakalpojuma.

3.66. Citi finanšu pakalpojumi ietver monitoringa pakalpojumus, piemēram, akciju un obligāciju tirgus monitoringu, drošības pakalpojumus, piemēram, vērtīgu dārglietu un svarīgu dokumentu apsardzi, un tirdzniecības pakalpojumus, piemēram, ārvalstu valūtas darījumus un darījumus ar vērtspapīriem.

3.67. Finanšu pakalpojumus praktiski sniedz tikai finanšu iestādes šo pakalpojumu striktas uzraudzības dēļ. Piemēram, ja mazumtirgotājs vēlas piedāvāt klientiem kredītus, kredītus parasti piedāvā mazumtirgotāja finanšu meitasuzņēmums vai kāda specializēta finanšu iestāde.

3.68. Finanšu pakalpojumus var apmaksāt tieši un netieši. Dažos darījumos ar finanšu aktīviem var būt gan tiešas, gan netiešas maksas. Finanšu pakalpojumus sniedz un maksu par tiem iekasē četros galvenajos veidos:

- a) finanšu pakalpojumi, ko sniedz par tiešu samaksu;
- b) finanšu pakalpojumi, ko apmaksā ar pievienoto procentu maksājumiem;
- c) finanšu pakalpojumi, kas saistīti ar finanšu aktīvu un saistību iegādi un realizāciju finanšu tirgos;
- d) finanšu pakalpojumi, ko sniedz apdrošināšanas un pensiju shēmās, kur darbību finansē, izmantojot apdrošināšanas iemaksas un peļņu no uzkrājumiem.

FINANŠU PAKALPOJUMI, KO SNIEDZ PAR TIEŠU SAMAKSU

- 3.69. Šos finanšu pakalpojumus sniedz par konkrētu maksu, un tie aptver daudzus pakalpojumus, ko var sniegt dažādu veidu finanšu iestādes. Pakalpojumi, par kuriem iekasē tiešu samaksu, ir šādi:
- a) bankas iekasē maksu no māsaimniecībām par hipotēkas nokārtošanu, ieguldījumu portfeļa pārvaldīšanu un īpašuma pārraudzību;
 - b) specializētas iestādes iekasē maksu no nefinanšu sabiedrībām par sabiedrību grupas pārņemšanas organizēšanu vai restrukturizācijas administrēšanu;
 - c) kredītkaršu sabiedrības iekasē maksu no vienībām, kas pieņem kredītkartes, parasti procentuāli par katru pirkumu;
 - d) no kartes turētāja iekasē konkrētu maksu (parasti katru gadu) par kartes turēšanu.

FINANŠU PAKALPOJUMI, KO APMASĀ AR PIEVIENOTO PROCENTU MAKSĀJUMIEM

- 3.70. Piemēram, finanšu starpniecībā, kad finanšu iestāde, piemēram, banka, pieņem noguldījumus no vienībām, kas vēlas saņemt procentus no līdzekļiem, kurus vienība tajā brīdī neizmanto un aizdod citām vienībām, kuru līdzekļi ir nepietiekami to vajadzību apmierināšanai. Tādējādi banka nodrošina mehānismu, kas ļauj pirmajai vienībai aizdot līdzekļus otrajai vienībai. Abas puses bankai maksā konkrētu maksu par sniegto bankas pakalpojumu: vienība, kas aizdod līdzekļus, piekrīt maksāt procentu likmi, kas ir zemāka nekā procentu „atsauces” likme, bet vienība, kas aizņemas līdzekļus, piekrīt maksāt procentu likmi, kas ir augstāka nekā procentu „atsauces” likme. Starpība starp procentu likmi, ko bankai maksā aizņēmēji, un procentu likmi, kuru faktiski maksā ieguldītājiem, ir maksa par finanšu starpniecības pakalpojumiem, ko mēra netieši (*FISIM*).
- 3.71. Ļoti reti ir gadījumi, kad finanšu iestādes aizdoto līdzekļu summa pilnīgi sakrīt ar summu, kas tajā ieguldīta. Paliek nauda, kas ieguldīta, bet vēl nav aizdota. Dažus aizdevumus banka var finansēt no pašu līdzekļiem, nevis no aizņemtajiem līdzekļiem. Neatkarīgi no finansējuma avota, tiek piedāvāts aizdevumu un noguldījumu pakalpojums. Visiem aizdevumiem un noguldījumiem nosaka *FISIM*. Netiešās maksas piemēro tikai tiem aizdevumiem un noguldījumiem, kurus veic finanšu iestādes.
- 3.72. Atsauces likme ir likme starp bankas procentu likmēm noguldījumiem un aizdevumiem. Tā neatbilst noguldījumu un aizdevumu procentu likmju vidējam aritmētiskajam. Piemērota izvēle ir likme, ko izmanto starpbanku aizņēmumos un aizdevumos. Tomēr katrai valūtai, kurā izteikti aizņēmumi un noguldījumi, ir nepieciešama atšķirīga atsauces likme, jo īpaši, ja tajā iesaistīta finanšu nerezidentiestāde.

FISIM sīkāk aprakstīts 14. nodaļā.

FINANŠU PAKALPOJUMI, KAS SAISTĪTI AR FINANŠU AKTĪVU UN SAISTĪBU IEGĀDI UN REALIZĀCIJU FINANŠU TIRGOS

- 3.73. Kad finanšu iestāde piedāvā pārdošanā vērtspapīru (piemēram, vekseli vai obligāciju), piemēro pakalpojuma maksu. Pirkuma cena (pieprasītā cena) ir vienāda ar vērtspapīra lēsto tirgus vērtību plus uzcenojums. Citu maksu piemēro, kad vērtspapīru pārdod, tad pārdevējam piedāvātā cena (piedāvātā cena) ir vienāda ar tirgus vērtību mīnus uzcenojums. Uzcenojumus starp pirkšanas un pārdošanas cenām piemēro arī pašu kapitālam, ieguldījumu fondu akcijām un ārvalstu valūtai. Šie uzcenojumi ir par finanšu pakalpojumu nodrošinājumu.

FINANŠU PAKALPOJUMI, KO SNIEDZ APDROŠINĀŠANAS UN PENSIJU SHĒMĀS, KUR DARBĪBU FINANŠĒ, IZMANTOJOT APDROŠINĀŠANAS IEMAKSAS UN PEĻŅU NO UZKRĀJUMIEM

- 3.74. Šajā postenī ietver turpmāk uzskaitītās darbības. Katrā no tām notiek līdzekļu pārdale.
- a) Nedzīvības apdrošināšana. Pārdodot nedzīvības apdrošināšanas polisi, apdrošināšanas sabiedrība pieņem no klienta prēmiju un glabā to, līdz tiek iesniegts prasījums vai beidzas apdrošināšanas periods. Apdrošināšanas sabiedrība iegulda prēmiju, un iegūtais īpašuma ienākums ir papildu līdzekļu avots. Īpašuma ienākums ir ienākums, kuru pārņem klients, un to uzskata par netiešu faktiskās prēmijas papildinājumu. Apdrošināšanas sabiedrība nosaka faktisko prēmiju līmeni, lai tas būtu tāds, ka prēmiju summa plus uz tām nopelnītais īpašuma ienākums mīnus paredzamās prasības būtu ar rezervi, kuru apdrošināšanas sabiedrība patur kā apdrošināšanas sabiedrības izlaidi.

Nedzīvības apdrošināšanas izlaidi aprēķina šādi:

kopējās nopelnītās prēmijas

plus netiešie prēmiju papildinājumi (vienādi ar īpašuma ienākumiem, kas nopelnīti ar tehniskajām rezervēm)

mīnus koriģētās radušās prasības.

Apdrošināšanas sabiedrību rīcībā ir rezerves, ko veido nenopelnītās prēmijas (faktiskās prēmijas, kas attiecas uz nākamo pārskata periodu) un nenokārtotās atlīdzības prasības. Nenokārtotās atlīdzības prasības ir prasības, kas vēl nav pieteiktas, kas ir pieteiktas, bet vēl nav nokārtotas vai kas ir pieteiktas un nokārtotas, bet vēl nav izmaksātas. Šīs rezerves sauc par tehniskajām rezervēm, un tās izmanto ieguldījumu ienākuma veidošanai. Turēšanas guvumi un zaudējumi nav ienākumi no apdrošināšanas tehnisko rezervju ieguldījumiem. Apdrošināšanas tehniskās rezerves var ieguldīt apdrošināšanas sabiedrības sekundārās darbībās, piemēram, mājokļu vai biroju izīrēšanā. Neto ienesa no tādām sekundārām darbībām ir ienākums no apdrošināšanas tehnisko rezervju ieguldījuma.

Piemērotu prasību līmeni, ko izmanto izlaides aprēķināšanai, dēvē par koriģētajām prasībām, un to var noteikt divējādi. Ar pirmo (gaidāmā rezultāta) metodi aplēs koriģēto prasību līmeni, balstoties uz modeli, kura pamatā ir sabiedrības iepriekšējās maksājamās atlīdzības. Otrās metodes gadījumā izmanto uzskaites informāciju: koriģētās prasības iegūst *ex post* kā faktiskās radušās prasības plus stabilizācijas uzkrājumu pārmaiņas, t. i., līdzekļi, kas rezervēti, lai tos izmantotu neparedzēti lielu prasību izpildei. Ja stabilizācijas uzkrājumi ir nepietiekami, lai koriģētās prasības atgrieztu normālā līmenī, tos papildina, iemaksājot pašu līdzekļus līdz

koriģēto prasību līmenim. Abu metožu galvenā pazīme ir tāda, ka negaidīti lielu prasību gadījumā neiegūst svārstīgas un negatīvas izlaides aplēses.

Reaģējot uz pārmaiņām finanšu regulējumā, pārmaiņas tehniskajās rezervēs un stabilizācijas uzkrājumos ieraksta kā citas pārmaiņas aktīvu apjomā; tās ir nebūtiskas izlaides aprēķinam. Ja informācijas trūkuma dēļ nevar piemērot nevienu no abām metodēm koriģēto prasību aplēšanai, tā vietā var būt nepieciešams aplēst izlaidi pēc izmaksu summas, iekļaujot arī pieļautu normālas peļņas summu.

Apdrošināšanas ar peļņu gadījumā, lai iegūtu izlaidi, atskaita apdrošināšanai ar peļņu izveidoto rezervju pārmaiņas.

- b) Dzīvības apdrošināšanas polise ir uzkrājumu shēmas veids. Vairākus gadus polises turētājs maksā prēmijas apdrošināšanas sabiedrībai, saņemot solījumu par labumu kādā brīdī nākotnē. Šos labumus var izteikt kā formulu, kura saistīta ar maksātajām prēmijām, vai var būt atkarīga no apdrošināšanas sabiedrības veiksmes līdzekļu ieguldīšanā. Dzīvības apdrošināšanas izlaides aprēķināšanas metodei spēkā ir tie paši pamatprincipi, kādi ir spēkā, aprēķinot nedzīvības apdrošināšanas izlaidi. Tomēr, tā kā starp prēmiju saņemšanu un pabalstu izmaksu pastāv laika intervāls, ir jānosaka īpaši pieļautas summas pārmaiņām tehniskajās rezervēs. Dzīvības apdrošināšanas izlaidi aprēķina šādi:

nopelnītās prēmijas

plus prēmiju papildinājumi

mīnus piekritīgie pabalsti

mīnus dzīvības apdrošināšanas tehnisko rezervju palielinājumi (plus samazinājumi).

Dzīvības un nedzīvības apdrošināšanas prēmijas definē pilnīgi vienādi. Prēmiju papildinājumi dzīvības apdrošināšanā ir daudz svarīgāki nekā nedzīvības apdrošināšanā. Labumus ieraksta, kad tie ir piešķirti vai izmaksāti. Dzīvības apdrošināšanas gadījumā nav nepieciešams atvasināt koriģētu labumu aplēsi, jo dzīvības polišu maksājumiem nepastāv negaidīts svārstīgums. Dzīvības apdrošināšanas tehniskās rezerves katru gadu pieaug, jo tiek maksātas jaunas prēmijas, jauni ieguldījumu ienākumi tiek piešķirti polišu turētājiem (bet tie tos neatskaita) un samazinās, jo tiek izmaksāti pabalsti. Tādējādi dzīvības apdrošināšanas izlaides līmeni ir iespējams izteikt kā starpību starp kopējiem ieguldījumu ienākumiem, kas nopelnīti ar dzīvības apdrošināšanas tehniskajām rezervēm mīnus šā ieguldījuma ienākuma daļa, kas reāli piešķirta polišu turētājiem un pievienota apdrošināšanas tehniskajām rezervēm.

Ja šī metode nav iespējama datu īpašību dēļ, vai ar to nevar iegūt nozīmīgus rezultātus, dzīvības apdrošināšanas izlaidi arī aprēķina kā ražošanas izmaksu summu plus pieļautu „normālās peļņas” summu.

- c) Pārapirošināšanas izlaide jānosaka tieši tādā pašā veidā kā nedzīvības apdrošināšanā, neatkarīgi no tā, vai pārapirošina dzīvības vai nedzīvības apdrošināšanas polises.
- d) Darbojošās sociālās apdrošināšanas shēmas izlaide ir atkarīga no veida, kā to organizē. Piemēri tam, kā tās organizē, minēti turpmāk.

- 1) Sociālās apdrošināšanas shēmas ir sociālās apdrošināšanas shēmas, kas aptver sabiedrību kopumā, un tās piemēro un kontrolē valdība. To mērķis ir nodrošināt pabalstus pilsoņiem, vecuma, invaliditātes vai nāves, slimības, negadījuma darbā, bezdarba, ģimenes, veselības aprūpes utt. jomās. Ja izdala atsevišķas vienības, to izlaidi nosaka tādā pašā veidā kā visai ārpustirgus izlaidei, t. i., kā izmaksu summu. Ja atsevišķas vienības neizdala, sociālās nodrošināšanas izlaidi iekļauj tā līmeņa valdības izlaidē, kurā tā darbojas.
 - 2) Ja darba devējam ir pašam sava sociālās apdrošināšanas shēma, izlaides vērtību nosaka kā izmaksu summu, ietverot aplēsi par atlīdzību pamatkapitālam, ko izmanto shēmas darbībai. Ja darba devējs izveido atsevišķu pensiju fondu shēmas pārvaldībai, izlaides vērtību mēra tādā pašā veidā.
 - 3) Ja darba devējs izmanto apdrošināšanas sabiedrību, lai tā viņa vietā pārvaldītu shēmu, izlaides vērtība ir apdrošināšanas sabiedrības noteiktā maksa.
 - 4) Vairāku darba devēju shēmai izlaides vērtību mēra tāpat kā dzīvības apdrošināšanas polisēm; tā ir ieguldījumu ienākums, ko saņem shēmās, mīnus summas, ko pievieno rezervēm.
- e) Standartizētu aizdevumu garantiju shēmu izlaides mērīšana ir atkarīga no iesaistītā ražotāja veida. Ja standartizētā aizdevumu garantiju shēma darbojas kā tirgus ražotājs, izlaides vērtību aprēķina tāpat kā nedzīvības apdrošināšanai. Ja shēma darbojas kā ārpustirgus ražotājs, izlaides vērtību aprēķina kā izmaksu summu.

L. Ar nekustamo īpašumu saistītie pakalpojumi

- 3.75. Īpašnieku apdzīvotu mājokļu pakalpojumu izlaidi vērtē pēc īres maksas lēstās vērtības, kas īrniekam būtu jāmaksā par tādu pašu izmitināšanu, ņemot vērā tādus faktoros kā atrašanās vieta, ērtības apkārtņē utt., kā arī paša mājokļa lielums un kvalitāte. Attiecībā uz garāžām, kas atrodas atsevišķi no mājokļiem un ko īpašnieks izmanto galapatēriņa nolūkos saistībā ar mājokļa izmantošanu, jāveic līdzīgs aprēķins. Īpašnieku apdzīvotu mājokļu, kas atrodas ārzemēs, piemēram, brīvdienu mājas, īres vērtību neieraksta kā daļu no iekšzemes ražošanas, bet kā pakalpojumu importu, un attiecīgo neto ienesu — kā primāro ienākumu, kas saņemts no pārējās pasaules. Par īpašnieku apdzīvotiem mājokļiem, kas ir nerezidentu īpašumā, veic analogus ierakstus. Gadījumā ar dzīvokļiem, uz kuriem ir sadalīta laika īpašumtiesības, ieraksta pakalpojumu maksas daļu.
- 3.76. Lai novērtētu īpašnieku apdzīvotu mājokļu pakalpojumu vērtību, izmanto stratifikācijas metodi. Mājokļu fondu stratificē pēc novietojuma, mājokļu veida un citām pazīmēm, kas ietekmē īres maksu. Informāciju par faktiskajām īres maksām izīrētajos mājokļos izmanto, lai iegūtu mājokļu fonda īres vērtības novērtējumu. Informāciju par faktisko vidējo īres maksu stratā piemēro visiem mājokļiem šajā atsevišķajā stratā. Ja pieejamā informācija iegūta izlases veida apsekojumos, šī ekstrapolācija attiecas gan uz izīrēto mājokļu daļu, gan uz visiem mājokļiem, kurus apdzīvo īpašnieki. Attiecībā uz bāzes gadu tiek īstenota detalizēta procedūra, lai noteiktu īres maksu stratā un pēc tam iznākumu ekstrapolē uz turpmākajiem periodiem.
- 3.77. Īres maksa, kas piemērojama mājokļiem, ko apdzīvo īpašnieki, stratifikācijas metodē, ir definēta kā privātā tirgus īres maksa, kas maksājama par tiesībām izmantot nemēbelētu mājokli. Īres maksas par nemēbelētiem mājokļiem, kādas tās izriet no visiem privātiem tirgus

līgumiem, tiek izmantotas, lai noteiktu nosacītās īres maksas. Ietver privātās tirgus īres maksas, kas ir zemas valdības noteikumu dēļ. Ja informācijas avots ir īrnieks, novēroto īres maksu koriģē, tai pieskaitot visus specifiskos īres pabalstus, kas samaksāti tieši īpašniekam. Ja iepriekš definēto novēroto īres maksu paraugs nav pietiekami liels, novērotās īres maksas par mēbelētiem mājokļiem var izmantot arī attiecināšanas nolūkiem ar nosacījumu, ka tās tiek koriģētas, lai tiktu ņemts vērā fakts, ka mājokļi ir mēbelēti. Izņēmuma kārtā var izmantot arī palielinātas īres maksas par publiskā sektora mājokļiem. Zemās īres maksas par mājokļiem, kas izīrēti radniekiem vai algotiem darbiniekiem, neizmanto.

3.78. Stratifikācijas metodi izmanto, lai ekstrapolētu visu izīrēto mājokļu kopējo vērtību. Vidējā īres maksa iepriekš aprakstītajai attiecināšanai, iespējams, nav piemērojama atsevišķiem īres tirgus segmentiem. Piemēram, samazinātas īres maksas mēbelētiem mājokļiem vai palielinātas publiskā sektora īres maksas nav atbilstīgas attiecīgajiem faktiski izīrētajiem mājokļiem. Šajā gadījumā ir nepieciešams izmantot nošķirtus stratus faktiski izīrētiem mēbelētiem mājokļiem vai sociālajiem mājokļiem līdz ar attiecīgām vidējām īres maksām.

3.79. Ja īres tirgus nav pietiekami liels, lai tas būtu reprezentatīvs attiecībā uz īpašnieku apdzīvotiem mājokļiem, īpašnieku apdzīvotiem mājokļiem piemēro lietotāja izmaksu metodi.

Saskaņā ar lietotāja izmaksu metodi mājokļu pakalpojumu izlaide ir starppatēriņa, pamatkapitāla patēriņa, citu ražošanas nodokļu mīnus subsīdijas un neto ienesas summa.

Neto ienesu aprēķina, piemērojot nemainīgu, reālu gada peļņas normu īpašnieku apdzīvoto mājokļu fonda neto vērtībai pašreizējās cenās (atjaunošanas izmaksas).

3.80. Nedzīvojamo ēku nekustamā īpašuma pakalpojumu izlaidi mēra pēc maksājamo īres maksu vērtības.

M. Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi; N. Administratīvie un palīgpakalpojumi

3.81. Operatīvās nomas pakalpojumu izlaidi, piemēram, mašīnu vai iekārtu iznomāšanu, mēra pēc maksātās nomas maksas vērtības. Operatīvā noma atšķiras no finanšu nomas: finanšu noma ir pamatlīdzekļu iegādes finansēšana, iznomātājam sniedzot aizdevumu nomniekam. Finanšu nomas maksājumus veido pamatsummas un procentu atmaksas ar nelielu maksu par tiešajiem sniegtajiem pakalpojumiem (skatīt 15. nodaļu: Līgumi, nomas līgumi un licences).

3.82. Pētniecība un izstrāde ir radošs darbs, kuru veic sistemātiski, lai palielinātu zināšanu krājumu un izmantotu šo zināšanu krājumu jaunu produktu atklāšanai vai izstrādei, tostarp esošo produktu modifikāciju vai kvalitātes uzlabošanai, vai jaunu vai efektīvāku ražošanas procesu atklāšanai vai izstrādei. Pētniecību un izstrādi, kas attiecībā pret galveno darbību ir būtiska, ieraksta kā vietējās DVV sekundāro darbību. Atsevišķu vietējo DVV izšķir, ja ir izpildīti nosacījumi par atsevišķas institucionālas vienības pastāvēšanu.

3.83. Pētniecības un izstrādes pakalpojumu izlaidi mēra šādi:

a) Pētniecību un izstrādi, ko veic specializētas komerciālas pētniecības laboratorijas vai institūti, vērtē pēc ieņēmumiem no pārdošanas, līgumiem, komisijas maksām, samaksas utt., kas iegūti parastā veidā;

- b) Pētniecības un izstrādes izlaidi izmantošanai tajā pašā uzņēmumā vērtē, ņemot vērā lēstās bāzes cenas, ko maksātu, ja pētniecību veiktu saskaņā ar apakšlīgumiem. Ja nav līdzīga apakšlīgumu tirgus pētniecībai un izstrādei, to vērtē kā ražošanas izmaksu summu plus uzcenojums (izņemot ārpustirgus ražotājiem) par neto ienesu vai jaukto ienākumu;
- c) pētniecību un izstrādi, ko veic valdības vienības, universitātes, bezpeļņas pētniecības institūti, vērtē kā ražošanas izmaksu summu. Ieņēmumus no pētniecības un izstrādes pārdošanas, ko veic pētniecības un izstrādes ārpustirgus ražotāji, ieraksta kā ieņēmumus no sekundārā tirgus izlaides.

Izdevumus pētniecībai un izstrādei nošķir no izdevumiem izglītībai un apmācībai. Izdevumos pētniecībai un izstrādei neiekļauj programmatūras izstrādes izmaksas kā galveno vai sekundāro darbību.

O. Valsts pārvaldes un aizsardzības pakalpojumi; obligātās sociālās nodrošināšanas pakalpojumi

- 3.84. Valsts pārvaldes, aizsardzības pakalpojumus un obligātās sociālās nodrošināšanas pakalpojumus sniedz kā ārpustirgus pakalpojumus un attiecīgi vērtē.

P. Izglītības pakalpojumi; Q. Cilvēku veselības aprūpes un sociālās aprūpes pakalpojumi

- 3.85. Attiecībā uz izglītības un veselības aprūpes pakalpojumiem izšķir tirgus un ārpustirgus ražotājus un to tirgus un ārpustirgus izlaidi. Piemēram, valdības iestādes par dažiem izglītības veidiem un ārstniecisko palīdzību (vai citas iestādes īpašu subsīdiju dēļ) var iekasēt nominālo maksu, bet par citiem izglītības veidiem un īpašu ārstniecisko palīdzību tās var iekasēt komercietarifu. Cits piemērs — vienu un to pašu pakalpojuma veidu (piemēram, augstāko izglītību) sniedz, no vienas puses, valdība, bet, no otras puses, komerciestādes.

Izglītības un veselības pakalpojumos neietver pētniecības un izstrādes darbību; veselības pakalpojumos neietver izglītošanu veselības aprūpē, ko veic, piemēram, akadēmiskās slimnīcas.

R. Mākslas, izklaides un atpūtas pakalpojumi. S. Citi pakalpojumi

- 3.86. Grāmatu, ierakstu, filmu, programmatūras, lenšu, disku utt. ražošana ir divu posmu process, un to attiecīgi mēra šādi:
 - 1) oriģinālu ražošanas rezultātā iegūtu izlaidi — intelektuālā īpašuma produktu — vērtē pēc samaksātās cenas, ja tas ir pārdots, vai, ja nav pārdots, pēc bāzes cenas par tamlīdzīgiem oriģināldarbiem, to ražošanas izmaksām (ieskaitot uzcenojumu par neto ienesu) vai nākotnes ieņēmumu diskontētās vērtības, ko paredz saņemt, tos izmantojot ražošanā;
 - 2) šāda aktīva īpašnieks var izmantot to tieši vai vēlāk ražot kopijas. Ja īpašnieks ir licencējis citus ražotājus izmantot ražošanā oriģināldarbu, tad samaksa, komisijas maksas, autorhonorāri utt., ko īpašnieks saņem no licencēm, ir pakalpojumu izlaide. Tomēr oriģināldarba pārdošana ir negatīvapamatkapitāla veidošana.

T. Individuālās mājsaimniecības kā darba devēji

- 3.87. To mājsaimniecības pakalpojumu izlaidi, ko ražo, nodarbinot algotu personālu, ir pieņemts mērīt pēc darbiniekiem izmaksātā atalgojuma; tajā iekļauj atalgojumu natūrā, piemēram, pārtiku vai izmitināšanu.

STARPPATĒRIŅŠ (P.2)

- 3.88. Definīcija:

starppatēriņš ir preces un pakalpojumi, ko patērē kā ielaidi ražošanas procesā, izņemot pamatlīdzekļus, kuru patēriņu ieraksta kā pamatkapitāla patēriņu. Preces un pakalpojumus vai nu pārveido, vai arī izlieto ražošanas procesā.

- 3.89. Starppatēriņā ietilpst šādi gadījumi:

- a) preces un pakalpojumi, kurus izmanto kā ielaidi palīgdarbībās. Parastie piemēri ir pirkšana, pārdošana, tirgvedība, uzskaitē, datu apstrāde, transports, glabāšana, apkope, drošība utt.. Šīs preces un pakalpojumus neatšķir no tiem, ko patērē vietējo DVV galvenajās darbībās (vai sekundārajās darbībās);
- b) preces un pakalpojumi, ko saņem no tās pašas institucionālās vienības citas vietējās DVV;
- c) pamatlīdzekļu noma, piemēram, mašīnu, automobiļu, programmatūras un izklaides oriģināldarbu operatīvā noma;
- d) īstermiņa līgumu, nomas līgumu un licenču maksa, kas ierakstīta kā neražotie aktīvi; tas neietver šādu neražotu aktīvu tiešu pirkšanu;
- e) dalības maksa, iemaksas vai nodevas, ko maksā bezpeļņas uzņēmumu apvienībām (skatīt 3.35. punktu);
- f) posteņi, ko neuzskata par bruto kapitāla veidošanu, piemēram:
 - 1) lēti darbarīki, ko izmanto parastām darbībām, piemēram, zāģi, lāpstas, naži, cirvjī, āmuri, skrūvgrieži, uzgriežņu atslēgas un citi rokas darbarīki; mazas ierīces, piemēram, kabatas kalkulatori. Visus izdevumus par tādām ilglietojuma precēm ieraksta kā starppatēriņu;
 - 2) ražošanā izmantoto pamatlīdzekļu regulāra apkope un remonts;
 - 3) personāla apmācība, tirgus izpēte un tamlīdzīgi pakalpojumi, ko pērk no ārējas aģentūras vai ko sniedz atsevišķa tās pašas institucionālās vienības vietējā DVV;
 - 4) pētniecības un izstrādes izdevumus uzskatīs par pamatkapitāla veidošanu tikai tad, ja būs sasniegts pietiekami augsts atbilstības un salīdzināmības līmenis ES dalībvalstu aplēsēm;
- g) algoto darbinieku izdevumi, ko darba devējs atlīdzina par posteņiem, kas vajadzīgi darba devēju ražošanā, piemēram, līgumsaistības, saskaņā ar kurām par pašu līdzekļiem iepērk darbarīkus vai drošības apģērbu;

- h) darba devēju izdevumi pašu labumam, kā arī algoto darbinieku labumam, jo tas nepieciešams ražošanai. Piemēri ir šādi:
- 1) atlīdzinājums algotiem darbiniekiem par ceļošanu, darbu izbraukumā, pārcelšanos vai izklaides izdevumiem, kas radušies, pildot darba pienākumus;
 - 2) ērtību nodrošināšana darba vietā;

Plašāks saraksts ir sniegts punktos par darbinieku atalgojumu (D.1) (skatīt 4.07. punktu).

- i) nedzīvības apdrošināšanas pakalpojumu maksa, ko maksā vietējās DVV (sk. 16. nodaļu: Apdrošināšana). Lai kā starppatēriņu ierakstītu tikai maksu par pakalpojumiem, samaksātās prēmijas diskontē, piemēram, par izmaksātajām atlīdzības prasībām un neto pārmaiņām aktuārajās rezervēs. Neto pārmaiņas aktuārajās rezervēs iedala vietējām DVV kā samaksāto prēmiju daļu;
- j) rezidentražotāju iegādātie netieši novērtētie finanšu starpniecības pakalpojumi (FISIM);
- k) visu centrālās bankas ārpustirgus izlaidi attiecina uz citu finanšu starpnieku starppatēriņu.

3.90. Starppatēriņā neietver:

- a) posteņus, ko uzskata par bruto kapitāla veidošanu, piemēram:
 - 1) vērtslietas;
 - 2) derīgo izrakteņu izpēti;
 - 3) lieli uzlabojumi, kas ir būtiskāki, nekā vajadzīgs vienkāršai pamatlīdzekļu uzturēšanai labā darba kārtībā. Piemēram, renovācija, rekonstrukcija vai paplašināšana;
 - 4) programmatūra, kas iepirkta tieši vai izstrādāta pašu vajadzībām;
 - 5) militārie ieroči un iekārtas to nogādei;
- b) izdevumus, ko neuzskata par neražotu aktīvu iegādi. Piemēram, ilgtermiņa līgumi, nomas līgumi un licences (skatīt 15. nodaļu);
- c) darba devēju izdevumus, ko uzskata par algām natūrā;
- d) tirgus vai pašražotāju vienību izlietos valdības vienību sniegtos kolektīvos pakalpojumus (ko uztver kā valdības kolektīvā patēriņa izdevumus);
- e) preces un pakalpojumus, kas saražoti un patērēti vienā un tajā pašā pārskata periodā un vienā un tajā pašā vietējā DVV (tos arī neieraksta kā izlaidi);
- f) maksājumus par valdības licencēm un maksu, ko uzskata par citiem ražošanas nodokļiem;

- g) licenču maksājumi par dabas resursu (piemēram, zemes) izmantošanu, ko uzskata par nomu, t. i., īpašuma ienākuma maksājums.

Starppatēriņa ierakstīšanas laiks un vērtēšana

- 3.91. Starppatēriņam izlietos produktus ieraksta un vērtē tad, kad tos iesaista ražošanas procesā. Tos vērtē pircēju cenās par līdzīgām precēm vai pakalpojumiem izmantošanas laikā.
- 3.92. Ražotāju vienības preču izlietojumu ražošanā neieraksta tieši. Tās ieraksta pirkumus, ko paredzēts izmantot kā ielaidi, mīnus pieaugums tādu preču apjomos, ko tur krājumos.

GALAPATĒRIŅŠ (P.3, P.4)

- 3.93. Izmanto divus galapatēriņa jēdzienus:

- a) galapatēriņa izdevumi (P.3);
- b) faktiskais galapatēriņš (P.4).

Galapatēriņa izdevumi ir izdevumi par precēm un pakalpojumiem, ko izmanto mājāsaimniecības, *NPISH* un valdība, lai apmierinātu individuālas un kolektīvas vajadzības. Turpretim faktiskais galapatēriņš attiecas uz preču un pakalpojumu iegādi. Atšķirība starp šiem jēdzieniem ir saistīta ar konkrētu preču un pakalpojumu uztveršanu, ko finansē valdība vai *NPISH*, un kurus piegādā mājāsaimniecībām kā sociālos pārvedumus natūrā.

Galapatēriņa izdevumi (P.3)

- 3.94. Definīcija:

galapatēriņa izdevumus veido izdevumi, kas radušies rezidentu institucionālajām vienībām par precēm vai pakalpojumiem, ko izmanto tiešai sabiedrības locekļu individuālu vajadzību vai vēlmju vai kolektīvu vajadzību apmierināšanai.

- 3.95. Mājāsaimniecību galapatēriņa izdevumos ietilpst šādi piemēri:

- a) īpašnieku apdzīvotu mājokļu pakalpojumi;
- b) ienākums natūrā, piemēram:
 - 1) preces un pakalpojumi, ko algotie darbinieki saņem kā ienākumu natūrā;
 - 2) preces un pakalpojumi, ko ražo kā mājāsaimniecību īpašumā esošu neinkorporētu uzņēmumu izlaidi un ko mājāsaimniecības locekļi patur patēriņam. Piemēri ir pārtika un citas lauksaimniecības preces, īpašnieku apdzīvoto mājokļu pakalpojumi un mājāsaimniecības pakalpojumi, kas gūti, nodarbinot algotu personālu (kalpotājus, pavārus, dārzniekus, šoferus utt.);
- c) posteņi, ko neuzskata par starppatēriņu, piemēram:
 - 1) materiāli nelieliem mājokļu remontdarbiem un iekšējai apdarei, ko veic nomnieki, kā arī īpašnieki;

- 2) materiāli ilglietojuma patēriņa preču, tostarp transportlīdzekļu, remontam un apkopei;
- d) posteņi, ko neuzskata par kapitāla veidošanu, īpaši ilglietojuma patēriņa preces, kas turpina pildīt savas funkcijas vairākos pārskata periodos; tajos ietilpst dažu ilglietojuma preču īpašumtiesību pāreja no uzņēmuma mājsaimniecībai;
- e) tieši apmaksāti finanšu pakalpojumi un daļa no netieši novērtētajiem finanšu starpniecības pakalpojumiem, ko mājsaimniecības izlieto galapatēriņam;
- f) apdrošināšanas pakalpojumi netiešas pakalpojuma maksas apjomā;
- g) pensiju fondēšanas pakalpojumi netiešas pakalpojumu maksas apjomā;
- h) mājsaimniecību maksājumi par licencēm, atļaujām utt., ko uzskata par pakalpojumu pirkumiem (skatīt 4.79., 4.80. punktu);
- i) izlaides pirkumi par ekonomiski nenožīmīgām cenām, piemēram, ieejas maksa muzejā.

3.96. Mājsaimniecību galapatēriņa izdevumos neietver:

- a) sociālos pārvedumus natūrā, piemēram, izdevumus, kas sākotnēji rodas mājsaimniecībām, bet ko pēc tam atmaksā no sociālās nodrošināšanas, piemēram, daži ārstēšanās izdevumi;
- b) posteņus, ko uzskata par starppatēriņu vai bruto kapitāla veidošanu, piemēram:
 - 1) tādu mājsaimniecību izdevumi, kuru īpašumā ir neinkorporēti uzņēmumi, ja šādi izdevumi rodas uzņēmējdarbības nolūkā, piemēram, par ilglietojuma precēm, tādām kā transportlīdzekļi, mēbeles vai elektroiekārtas (bruto pamatkapitāla veidošana), kā arī īslaicīga lietojuma precēm, piemēram, degvielu (uzskata par starppatēriņu);
 - 2) izdevumi, kas īpašnieka apdzīvotā mājoklī rodas par tā apdari, apkopi un remontu, ko parasti neveic nomnieki (uzskata par starppatēriņu mājokļu pakalpojumu ražošanā);
 - 3) mājokļu iegāde (uzskata par bruto pamatkapitāla veidošanu);
 - 4) izdevumi par vērtslietām (uzskata par bruto pamatkapitāla veidošanu);
- c) posteņi, ko uzskata par neražoto aktīvu iegādi, konkrēti zemes pirkšana;
- d) visi tie mājsaimniecību maksājumi, kuri jāuzskata par nodokļiem (skatīt 4.79.–4.80. punktu);
- e) dalības maksas, iemaksas un nodevas, ko mājsaimniecības maksā *NPISH*, piemēram, arodbiedrībām, profesionālām biedrībām, patērētāju asociācijām, baznīcām un sociālajiem, kultūras, atpūtas un sporta klubiem;

- f) brīvprātīgi pārvedumi skaidrā naudā vai natūrā, ko mājsaimniecības nodod labdarības, atbalsta un palīdzības organizācijām.
- 3.97. Mājsaimniecības apkalpojošo bezpeļņas iestāžu (*NPISH*) galapatēriņa izdevumos ietilpst divas atsevišķas kategorijas.
- a) To preču un pakalpojumu vērtība, ko ražo *NPISH* un kas nav kapitāla pašveidošana un mājsaimniecību un citu vienību izdevumi.
 - b) *NPISH* izdevumi par tirgus ražotāju precēm vai pakalpojumiem, ko piegādā (bez tālākas pārveides) mājsaimniecībām patēriņam kā sociālos pārvedumus natūrā.
- 3.98. Valdības galapatēriņa izdevumos (P.3) ietilpst divu kategoriju izdevumi, kas ir līdzīgi tiem izdevumiem, kādi ir *NPISH*:
- a) pašas vispārējās valdības saražoto preču un pakalpojumu vērtība (P.1), izņemot kapitāla pašveidošanu (atbilst P.12), tirgus izlaidi (P.11) un maksājumus par ārpustirgus izlaidi (P.131);
 - b) vispārējās valdības nopirktās preces un pakalpojumi, ko ražo tirgus ražotāji un ko nepārveidotus piegādā mājsaimniecībām kā sociālos pārvedumus natūrā (D.632). Vispārējā valdība maksā par šīm precēm un pakalpojumiem, ko pārdevēji sniedz mājsaimniecībām.
- 3.99. Sabiedrībām nerodas galapatēriņa izdevumi. Kad tās pērk preces un pakalpojumus, ko mājsaimniecības izmanto galapatēriņam, šos pirkumus vai nu izlieto starppatēriņam, vai arī nodod darbiniekiem kā viņu atalgojumu natūrā, tas ir, kā nosacītos mājsaimniecību galapatēriņa izdevumus.

Faktiskais galapatēriņš (P.4)

3.100. Definīcija:

faktisko galapatēriņu veido preces un pakalpojumi, ko iegādājas rezidentu institucionālās vienības tiešai cilvēku individuālu vai kolektīvu vajadzību apmierināšanai.

3.101. Definīcija:

preces un pakalpojumi individuālam patēriņam („individuālas preces un pakalpojumi”) ir preces un pakalpojumi, ko iegādājas mājsaimniecība un ko izmanto, lai apmierinātu šīs mājsaimniecības locekļu vajadzības un vēlmes. Individuālām precēm un pakalpojumiem ir šādas iezīmes:

- a) ir iespējams konstatēt un reģistrēt preču un pakalpojumu iegādi, ko veic individuāla mājsaimniecība vai tās loceklis, kā arī laiku, kad iegāde veikta;
- b) mājsaimniecība ir piekritusi preču vai pakalpojumu nodrošināšanai un veic vajadzīgos pasākumus, lai preces un pakalpojumus izmantotu, piemēram, apmeklējot skolu vai slimnīcu;

- c) preces un pakalpojumi ir tādi, lai to ieguve vienas mājsaimniecības vai personas vai personu grupas rīcībā liegtu to ieguvi citu mājsaimniecību vai personu rīcībā.

3.102. Definīcija:

pakalpojumus kolektīvam patēriņam („kolektīvi pakalpojumi”) sniedz vienlaikus visiem sabiedrības locekļiem vai visiem konkrētas sabiedrības daļas locekļiem, piemēram, visām mājsaimniecībām, kas apmetušās konkrētā reģionā. Kolektīviem pakalpojumiem ir šādas iezīmes:

- a) tos var piegādāt vienlaikus katram sabiedrības loceklim vai konkrētām sabiedrības daļām, piemēram, kādā konkrētā reģionā vai vietā;
- b) tādu pakalpojumu izmantošana parasti ir pasīva, un tai nav vajadzīga visu attiecīgo indivīdu izteikta piekrišana vai aktīva dalība;
- c) kolektīvu pakalpojumu sniegšana vienam indivīdam nesamazina daudzumu, kas pieejams tās pašas sabiedrības vai sabiedrības daļas citam indivīdam.

3.103. Visi mājsaimniecību galapatēriņa izdevumi ir individuāli. Visas preces un pakalpojumus, ko sagādā *NPISH*, uzskata par individuāliem.

3.104. Attiecībā uz valdības vienību sagādātām precēm un pakalpojumiem atšķirību starp individuālām un kolektīvām precēm un pakalpojumiem nosaka, pamatojoties uz valdības funkciju klasifikāciju (*COFOG*).

Visi valdības galapatēriņa izdevumi katrā no turpmāk minētajām sadaļām ir individuālā patēriņa izdevumi:

- a) 7.1. Medikamenti, ierīces un iekārtas.
7.2. Ambulatorie pakalpojumi.
7.3. Slimnīcu pakalpojumi.
7.4. Publiskie veselības pakalpojumi
- b) 8.1. Atpūtas un sporta pakalpojumi.
8.2. Kultūras pakalpojumi.
- c) 9.1. Pirmsskolas un sākumskolas izglītība.
9.2. Vidējā izglītība.
9.3. Pēcvidusskolas neterciārā izglītība
9.4. Terciārā izglītība.
9.5. Līmeņos nedefinējama izglītība.
9.6. Izglītības papildu pakalpojumi.

- d) 10.1. Slimība un invaliditāte.
 - 10.2. Vecums.
 - 10.3. Apgādnieka zaudēšana.
 - 10.4. Ģimene un bērni.
 - 10.5. Bezdarbs.
 - 10.6. Mājvieta.
 - 10.7. Sociālā atstumtība, kas citur nav minēta.
- 3.105. Pēc cita grupējuma vispārējās valdības individuālā patēriņa izdevumi atbilst *COICOP* 14. nodaļai, kurā ir ietvertas šādas grupas:
- 14.1. Mājvieta (atbilst *COFOG* 10.6. grupai).
 - 14.2. Veselība (atbilst *COFOG* 7.1.–7.4. grupai).
 - 14.3. Atpūta un kultūra (atbilst *COFOG* 8.1. un 8.2. grupai).
 - 14.4. Izglītība (atbilst *COFOG* 9.1.–9.6. grupai).
 - 14.5. Sociālā aizsardzība (atbilst *COFOG* 10.1.–10.5. grupai un 10.7. grupai).
- 3.106. Kolektīvā patēriņa izdevumi ir pārējie valdības galapatēriņa izdevumi.
- Tajā ietilpst šādas *COFOG* grupas:
- a) vispārējie valdības dienesti (1. nodaļa);
 - b) aizsardzība (2. nodaļa);
 - c) sabiedriskā kārtība un drošība (3. nodaļa);
 - d) ekonomikas lietas (4. nodaļa);
 - e) vides aizsardzība (5. nodaļa);
 - f) mājvietas un komunālie dienesti (6. nodaļa);
 - g) vispārējās pārvaldes struktūras, vadība, vispārējas informācijas un statistikas izplatīšana (visas nodaļas);
 - h) pētniecība un izstrāde (visas nodaļas).

3.107. Attiecības starp dažādajiem izmantotajiem patēriņa jēdzieniem norādītas **3.2. tabulā**.

Sektors, kam rodas izdevumi				
	Valdība	NPISH	Mājsaimniecības	Kopējā iegāde
Individuālais patēriņš	X (= Sociālie pārvedumi natūrā)	X (= Sociālie pārvedumi natūrā)	X	Mājsaimniecību faktiskais individuālais galapatēriņš
Kolektīvais patēriņš	X	0	0	Valdības faktiskais kolektīvais galapatēriņš
Kopā	Valdības galapatēriņa izdevumi	NPISH galapatēriņa izdevumi	Mājsaimniecību galapatēriņa izdevumi	Faktiskais galapatēriņš = Kopējie galapatēriņa izdevumi

3.108. *NPISH* galapatēriņa izdevumi ir individuāli. Kopējais faktiskais galapatēriņš ir vienāds ar mājsaimniecību faktiskā galapatēriņa un vispārējās valdības faktiskā galapatēriņa summu.

3.109. Attiecībās ar pārējo pasauli nepastāv sociālie pārvedumi natūrā (lai gan šādi pārvedumi pastāv naudas izteiksmē). Kopējais faktiskais galapatēriņš ir vienāds ar kopējiem galapatēriņa izdevumiem.

Galapatēriņa izdevumu ierakstīšanas laiks un vērtēšana

3.110. Izdevumus par precī ieraksta brīdī, kad notiek īpašumtiesību maiņa; izdevumus par pakalpojumiem ieraksta tad, kad ir pabeigta pakalpojuma sniegšana.

3.111. Izdevumus par precī, kas pirkti uz nomaksu vai tamlīdzīga kredītīguma pamata, arī uz finanšu nomas līguma pamata, ieraksta tad, kad precī piegādā, pat tad, ja tajā brīdī nemainās juridiskās īpašumtiesības.

3.112. Pašpatēriņu ieraksta tad, kad tiek saražota pašu galapatēriņam paturētā izlaide.

3.113. Mājsaimniecību galapatēriņa izdevumus ieraksta pircēju cenās. Tā ir cena, ko pircējs faktiski maksā par produktu pirkuma laikā. Sīkāka definīcija ir ietverta 3.06. punktā.

- 3.114. Preces un pakalpojumus, ko sniedz darbiniekiem kā atalgojumu natūrā, vērtē bāzes cenās, ja tos ražo darba devējs, un darba devēja pirkšanas cenās, ja darba devējs tos pērk.
- 3.115. Pašu patēriņam paturētās preces vai pakalpojumus vērtē bāzes cenās.
- 3.116. Vispārējās valdības vai mājsaimniecības apkalpojošo bezpeļņas iestāžu galapatēriņa izdevumus par pašu saražotajiem produktiem ieraksta tad, kad tos saražo, kas ir arī valdības vai mājsaimniecības apkalpojošo bezpeļņas iestāžu pakalpojumu sniegšanas laiks. Galapatēriņa izdevumiem par precēm un pakalpojumiem, kurus piegādā tirgus ražotāji, piegādes laiks ir ierakstīšanas laiks.
- 3.117. Vispārējās valdības vai *NPISH* galapatēriņa izdevumi (P.3) ir vienādi ar to izlaidis summu (P.1), plus izdevumi par produktiem, ko mājsaimniecībām piegādā tirgus ražotāji, daļa sociālo pārvedumu natūrā (D.632), mīnus citu vienību maksājumi, tirgus izlaide (P.11) un citu ārpus tirgus ražotāju maksājumi (P.131), mīnus kapitāla pašveidošana (P.12).

Faktiskā galapatēriņa ierakstīšanas laiks un vērtēšana

- 3.118. Institucionālās vienības iegūst preces un pakalpojumus tad, kad tās kļūst par jaunajiem preču īpašniekiem un kad preču vai pakalpojumu piegāde viņām ir pabeigta.
- 3.119. Iegādi (faktisko galapatēriņu) vērtē to vienību pirkšanas cenās, kurām radās izdevumi.
- 3.120. Pārvedumus natūrā, kas nav valdības un *NPISH* sociālie pārvedumi natūrā, uztver tā, it kā tie būtu pārvedumi naudā. Attiecīgi preču vai pakalpojumu vērtības ieraksta kā izdevumus institucionālajām vienībām vai sektoriem, kas tos iegādājušies.
- 3.121. Abu agregātu — galapatēriņa izdevumu un faktiskā galapatēriņa — vērtības ir vienādas. Preces un pakalpojumus, ko rezidentu mājsaimniecības ieguvušas kā sociālos pārvedumus natūrā, vērtē tādās pašās cenās, kādās tās vērtē izdevumu agregātos.

BRUTO KAPITĀLA VEIDOŠANA (P.5)

- 3.122. Bruto kapitāla veidošana sastāv no:
- a) bruto pamatkapitāla veidošanas (P.51g):
 - 1) pamatkapitāla patēriņa (P.51c),
 - 2) neto pamatkapitāla veidošanas (P.51n),
 - b) pārmaiņām krājumos (P.52);
 - c) vērtslietu iegādes mīnus realizācija (P.53).
- 3.123. Bruto kapitāla veidošanas mērs ir bruto pamatkapitāla patēriņš. Neto kapitāla veidošanu iegūst, atņemot pamatkapitāla patēriņu no bruto kapitāla veidošanas.

Bruto pamatkapitāla veidošana (P.51g)

- 3.124. Definīcija:

bruto pamatkapitāla veidošana (P.51) sastāv no rezidentražotāju pamatlīdzekļu iegādes mīnus realizācija konkrētā laika periodā, plus zināms neražoto aktīvu vērtības pieaugums, kas radies ražotāja vai institucionālās vienības ražīgas darbības rezultātā. Pamatlīdzekļi ir ražotie aktīvi, kurus izmanto ražošanā ilgāk par gadu.

3.125. Bruto pamatkapitāla veidošana sastāv gan no pozitīvām, gan negatīvām vērtībām:

- a) pozitīvās vērtības:
 - 1) nopirktie jaunie vai lietotie pamatlīdzekļi;
 - 2) pamatlīdzekļi, kas saražoti un paturēti ražotāju pašu lietošanai (ieskaitot vēl nepabeigtu vai vēl negatavu pamatlīdzekļu pašražošanu);
 - 3) jauni vai lietoti pamatlīdzekļi, kas iegūti bartera veidā;
 - 4) jauni vai lietoti pamatlīdzekļi, kas saņemti kā kapitāla pārvedumi natūrā;
 - 5) jauni vai lietoti pamatlīdzekļi, ko lietotājs ieguvis uz finanšu nomas līguma pamata;
 - 6) nozīmīgi pamatlīdzekļu un esošo vēsturisko pieminekļu uzlabojumi;
 - 7) dabīgais pieaugums tādiem dabīgajiem aktīviem, kuri dod atkārtotu ražu.
- b) negatīvās vērtības, t.i., pamatlīdzekļu realizācija, kas ierakstīta kā negatīva iegāde:
 - 1) pārdotie lietotie pamatlīdzekļi;
 - 2) lietotie pamatlīdzekļi, kas realizēti bartera veidā;
 - 3) lietotie pamatlīdzekļi, kas realizēti kā kapitāla pārvedumi natūrā.

3.126. Pamatlīdzekļu realizācijas sastāvdaļās neiekļauj:

- a) pamatkapitāla patēriņu (kurā ietver paredzētos dabiskos zaudējumus negadījumu dēļ);
- b) neparedzētos zaudējumus sausuma vai citu dabas katastrofu dēļ, ko ieraksta kā aktīvu apjoma citas pārmaiņas.

3.127. Izšķir šādus bruto pamatkapitāla veidošanas veidus:

- 1) mājokļi;
- 2) citas ēkas un celtnes (iekļauj būtiskus zemes uzlabojumus);
- 3) mašīnas un iekārtas, piemēram, kuģi, automobiļi un datori;
- 4) ieroču sistēmas;
- 5) kultivētie bioloģiskie resursi, piemēram, koki un mājlopi;

- 6) izmaksas, kas saistītas ar īpašumtiesību maiņu uz neražotajiem aktīviem, piemēram, zemi, līgumiem, nomas līgumiem un licencēm;
- 7) pētniecība un izstrāde, ieskaitot brīvi pieejamas pētniecības un izstrādes ražošanu. Pētniecības un izstrādes izdevumus uzskatīs par pamatkapitāla veidošanu tikai tad, ja būs sasniegts pietiekami augsts atbilstības un salīdzināmības līmenis ES dalībvalstu aplēsēm;
- 8) derīgo izrakteņu izpēte un novērtēšana;
- 9) datoru programmatūra un datubāzes;
- 10) izklaides, literārie vai mākslas oriģināldarbi;
- 11) citas intelektuālā īpašuma tiesības.

3.128. Būtiskos zemes uzlabojumos iekļauj:

- a) zemes atgūšanu no jūras ar aizsprostu, jūras vaļņu vai dambju būvniecību šādam nolūkam;
- b) mežu līšanu, akmeņu novākšanu utt., lai zemi pirmo reizi varētu izmantot ražošanā;
- c) purvu nosusināšanu vai tuksnešu apūdeņošanu, būvējot aizsprostus, grāvjus un apūdeņošanas kanālus; jūras vai upju radīto plūdu vai erozijas novēršanu, ceļot viļņlaužus, jūras vaļņus vai plūdu barjeras.

Šo darbību rezultātā var rasties nozīmīgas jaunas celtnes, piemēram, jūras vaļņi, uzplūdu nožogojumi un dambji, taču tās tieši neizmanto citu preču ražošanai un pakalpojumu sniegšanai, bet lai iegūtu vairāk zemes vai labāku zemi, un tā ir zeme, kas ir neražots aktīvs, ko izmanto ražošanā. Piemēram, dambis, kas uzcelts elektroenerģijas ražošanai, kalpo citam nolūkam, nekā dambis, kas uzcelts, lai pasargātu zemi no jūras. Tikai otra veida dambji klasificējami kā zemes uzlabošana.

3.129. Bruto pamatkapitāla veidošanā ietver šādus robežgadījumus:

- a) peldošo māju, baržu, pārvietojamo māju, dzīvojamo autopiekabju, ko māsaimniecības izmanto dzīvošanai, un jebkuru ar tām saistītu celtni, piemēram, garāžu, iegāde;
- b) celtnes un iekārtas, ko izmanto armija;
- c) viegie ieroči un bruņotie transportlīdzekļi, ko izmanto nemilitārās vienības;
- d) pārmaiņas gadu no gada izmantoto mājlopu, piemēram, vaislas lopu, slaucamo govju, vilnas aitu un darba lopu ganāmpulkā;
- e) pārmaiņas gadu no gada kultivēto koku, piemēram, augļu koku, vīnogulāju, kaučuka koku, palmu utt. stādījumos;
- f) lietoto pamatlīdzekļu uzlabojumi, kas pārsniedz parastās apkopes un remonta prasības;

- g) pamatlīdzekļu iegāde, izmantojot finanšu nomu;
- h) gala izmaksas, t. i., lielas izmaksas, kas saistītas ar likvidēšanu, piemēram, atomelektrostaciju ekspluatācijas pārtraukšanas izmaksas vai pildizgāztuvju uzkopšanas izmaksas.

3.130. Bruto pamatkapitāla veidošanā neiekļauj:

- a) darījumus, kas iekļauti starppatēriņā, piemēram:
 - 1) nelielu instrumentu pirkšanu ražošanas nolūkiem;
 - 2) parastu apkopi un remontu;
 - 3) tādu pamatlīdzekļu iegādi, kurus paredzēts izmantot uz operatīvās nomas līgumu pamata (skatīt arī 15. nodaļu: Līgumi, nomas līgumi un licences). Attiecībā uz uzņēmumu, kas izmanto šo pamatlīdzekli, nomāto priekšmetu uztver kā starppatēriņu. Aktīva īpašniekam iegādes izmaksas ieraksta kā bruto pamatkapitāla veidošanu;
- b) darījumus, kas ierakstīti kā krājumu pārmaiņas:
 - 1) kaušanai audzētos dzīvniekus, ieskaitot mājputnus;
 - 2) koksnei audzētos kokus (nepabeigtie produkti);
- c) mašīnas un iekārtas, ko mājāsaimniecības iegādājušās galapatēriņam;
- d) pamatlīdzekļu turēšanas guvumus un zaudējumus;
- e) pamatlīdzekļu katastrofālus zaudējumus, piemēram, epidēmiju izraisītu kultivēto aktīvu un mājlopu bojāeju, ko parasti nesedz apdrošināšana, vai arī neparastu plūdu, vētras vai meža ugunsgrēku radītus zaudējumus;
- f) līdzekļus, kas atlikti vai rezervēti bez jebkādām saistībām konkrētās kapitāla preces reālai iegādei vai būvniecībai, piemēram, valdības fonds infrastruktūrai.

3.131. Bruto pamatkapitāla veidošanu, uzlabojot lietotos pamatlīdzekļus, ieraksta kā jaunu tāda paša veida pamatlīdzekļu iegādi.

3.132. Intelektuālā īpašuma produkti ir pētniecības un izstrādes, pētījumu vai ieguldījumu (kas rada zināšanas) rezultāts, to izmantošanu ierobežo likums vai citi aizsardzības līdzekļi.

Intelektuālā īpašuma produktu piemēri ir šādi:

- a) pētniecības un izstrādes rezultāti;
- b) derīgo izrakteņu izpētes rezultāti, ko mēra kā faktisko izmēģinājumu urbumu, gaisa vai cita veida novērojumu izmaksas, transporta izmaksas utt.;
- c) datoru programmatūra un lielas datubāzes, ko izmanto ražošanā ilgāk nekā gadu;
- d) rokrakstu, modeļu, filmu, skaņu ierakstu utt. izklaides, literāros un mākslinieciskos oriģināldarbus utt.

3.133. Gan pamatlīdzekļiem, gan neražotajiem nefinanšu aktīviem izmaksas, kas to jaunajam īpašniekam rodas sakarā ar īpašumtiesību maiņu, sastāv no:

- a) maksas par aktīva (jauna vai lietota) piegādi pieprasītajā vietā un laikā, piemēram, maksa par transportu, uzstādīšanu, montāžu utt.
- b) speciālistu apmaksas vai komisijas naudas, piemēram, honorāri mērniekiem, inženieriem, juristiem, vērtētājiem utt. un komisijas nauda nekustamā īpašuma aģentiem, ūtrupniekiem utt.;
- c) nodokļiem, kas jaunajam īpašniekam jāmaksā par aktīva īpašumtiesību maiņu. Šie nodokļi ir nodokļi par starpniecības pakalpojumiem, un nevis nodokļi, ko piemēro iegādātajam aktīvam.

Visas šīs izmaksas jaunajam īpašniekam jāieraksta kā bruto pamatkapitāla veidošana.

Bruto pamatkapitāla veidošanas ierakstīšanas laiks un vērtēšana

3.134. Bruto pamatkapitāla veidošanu ieraksta tad, kad īpašumtiesības uz pamatlīdzekli pāriet institucionālajai vienībai, kura to gatavojas izmantot ražošanā.

No šā noteikuma atkāpjas attiecībā uz:

- a) finanšu nomu, kad īpašumtiesību maiņa no iznomātāja nomniekam ir nosacīta;
- b) bruto pamatkapitāla pašveidošanu, kuru ieraksta, kad tas saražots.

3.135. Bruto pamatkapitāla veidošanu vērtē pircēju cenās, ieskaitot uzstādīšanas maksu un citas ar īpašumtiesību maiņu saistītās izmaksas. Pašražošanas gadījumā to vērtē pēc līdzīgu pamatlīdzekļu bāzes cenām un, ja minētās cenas nav pieejamas, pēc ražošanas izmaksām plus uzcelojums (izņemot ārpustirgus ražotājiem) par neto ienesu vai jaukto ienākumu.

3.136. Intelektuālā īpašuma produktu iegādi vērtē dažādos veidos:

- a) derīgo izrakteņu izpēti: pēc faktisko izmēģinājumu urbumu un urbšanas izmaksām un izmaksām, kas radušās, lai šādi izmēģinājumi, piemēram, gaisa un cita novērošana, būtu iespējami;

- b) datora programmatūru: pēc pircēju cenām, ja pirktā tirgū, vai pēc aplēstās bāzes cenas, vai, ja bāzes cena nav pieejama, pēc tās ražošanas izmaksām plus uzcenojums par neto ienesu vai jaukto ienākumu (izņemot ārpustirgus ražotājiem), ja programmatūra ir pašu izstrādāta;
 - c) izklaides, literāros vai mākslas oriģināldarbus: pēc cenas, ko maksā pircējs to pārdošanas brīdī, bet, ja tos nepārdod, tad vērtēšanai ir pieņemamas šādas metodes:
 - i) pēc līdzīgu oriģināldarbu bāzes cenas;
 - ii) pēc ražošanas izmaksu summas plus uzcenojums (izņemot ārpustirgus ražotājiem) par neto ienesu vai jaukto ienākumu, vai
 - iii) pēc nākotnes ieņēmumu diskontētās vērtības.
- 3.137. Lietoto pamatlīdzekļu pārdevumus vērtē bāzes cenās, no kurām atskaitītas visas izmaksas, kas pārdevējam radušās īpašumtiesību maiņas dēļ.
- 3.138. Īpašumtiesību maiņas izmaksas var attiekties gan uz ražotajiem aktīviem, ieskaitot pamatlīdzekļus, gan uz neražotajiem aktīviem, piemēram, zemi.

Ražotu aktīvu gadījumā šīs izmaksas ir ietvertas pircēju cenā. Pērkot un pārdodot zemi un citus neražotus aktīvus, šīs izmaksas atdala un ieraksta atsevišķi bruto pamatkapitāla veidošanas klasifikācijā.

PAMATKAPITĀLA PATĒRIŅŠ (P.51C)

3.139. Definīcija:

pamatkapitāla patēriņš (P.51c) ir pamatlīdzekļu vērtības samazināšanās, kas radusies dabīga nodiluma un novecošanas rezultātā. Vērtības samazināšanās aplēsē ietver nodrošinājumu pamatlīdzekļu zaudējumiem, kuri rodas negadījumos, pret kuriem iespējams apdrošināties. Pamatkapitāla patēriņš ietver paredzētās gala izmaksas, piemēram, atomelektrostacijas vai naftas urbšanas torņu ekspluatācijas pārtraukšanas izmaksas vai pildizgāztuvju uzkopšanas izmaksas. Šādas gala izmaksas darbmūža beigās, t. i., laikā, kad gala izmaksas ieraksta kā bruto pamatkapitāla veidošanu, tiek ierakstītas kā pamatkapitāla patēriņš.

- 3.140. Pamatkapitāla patēriņu aprēķina visiem pamatlīdzekļiem (izņemot dzīvniekus), ieskaitot intelektuālā īpašuma tiesības, būtiskus zemes uzlabojumus un īpašumtiesību maiņas izmaksas, kas saistītas ar neražotajiem aktīviem.
- 3.141. Pamatkapitāla patēriņš atšķiras no nodokļu nolūkiem atļautās amortizācijas vai grāmatvedības kontos uzrādītās amortizācijas. Pamatkapitāla patēriņu aplēs, par pamatu ņemot uzkrātos pamatlīdzekļus un dažādu šo preču kategoriju paredzamo vidējo ekonomisko mūžu. Aprēķinot uzkrātos pamatlīdzekļus, visos gadījumos, kad trūkst tiešas informācijas par uzkrātajiem pamatlīdzekļiem, izmanto nepārtrauktās inventarizācijas metodi (NIM). Uzkrātos pamatlīdzekļus vērtē kārtējā perioda pircēju cenās.
- 3.142. Pamatlīdzekļu zaudējumus, kas rodas negadījuma rezultātā, pret kuru var apdrošināties, ņem vērā, aprēķinot attiecīgo preču vidējo darbmūžu. Ekonomikai kopumā negadījumu radītie

zaudējumi noteiktā pārskata periodā ir vienādi ar vidējiem vai tuvi tiem. Atsevišķām vienībām un vienību grupām faktiskie un vidējie negadījumu radītie zaudējumi var atšķirties. Šādā gadījumā sektoriem jebkuru starpību ieraksta kā citas pamatlīdzekļu apjoma pārmaiņas.

- 3.143. Pamatlīdzekļu patēriņš jāaprēķina pēc „lineārās” metodes, saskaņā ar kuru pamatlīdzekļa vērtību noraksta vienādās daļās visā preces mūžā. Dažos gadījumos izmanto ģeometrisku amortizācijas metodi, ja tas nepieciešams saistībā ar pamatlīdzekļa efektivitātes samazināšanās veidu.
- 3.144. Īpašumtiesību maiņas izmaksas noraksta kā pamatkapitāla patēriņu iegādes vai realizācijas gadā.
- 3.145. Kontu sistēmā pamatkapitāla patēriņu ieraksta pēc katra balansposteņa, ko uzrāda bruto un neto veidā. „Bruto” ieraksts nozīmē, ka nav atskaitīts pamatkapitāla patēriņš, bet „neto” ieraksts nozīmē, ka pamatkapitāla patēriņš ir atskaitīts.

KRĀJUMU PĀRMAIŅAS (P.52)

- 3.146. Definīcija: krājumu pārmaiņas veido krājumos ieskaitītās vērtības, mīnus izņemtās vērtības un mīnus jebkuri krājumos turēto preču zudumi.
- 3.147. Fiziskas nolietojšanās, nejaušu bojājumu vai zādzības dēļ visu veidu preču krājumos periodiski var rasties zudumi, piemēram:
 - a) izejvielu un materiālu zudumi;
 - b) zudumi nepabeigto produktu gadījumā;
 - c) gatavo preču zudumi;
 - d) tālākpārdošanai paredzēto preču zudumi (piemēram, veikalu apzagšana).
- 3.148. Krājumi sastāv no šādām kategorijām:
 - a) izejvielas un materiāli:

izejvielas un materiāli, ko veido visas preces, kuras tur krājumā ar nolūku izmantot tās par ielaidi ražošanā; tajos ietver arī produktus, ko tur krājumā valdība. Tādas lietas kā zeltu, dimantus utt. iekļauj, ja tie paredzēti industriāliem nolūkiem vai cita veida ražošanai;
 - b) nepabeigtie produkti:

nepabeigtos produktus veido saražotā, bet vēl nepabeigtā izlaide. Tos ieraksta izlaides ražotāja krājumos. Nepabeigto produktu veidu piemēri:

 - 1) augoši kultūraugi;
 - 2) augoši koki un mājlopi;

- 3) nepabeigtas celtnes (izņemot tās, par kurām iepriekš noslēgts pārdošanas līgums, vai arī pašbūvētas celtnes; abus šos piemērus uzskata par pamatkapitāla veidošanu);
- 4) nepabeigti citi pamatlīdzekļi, piemēram, kuģi vai naftas urbšanas torņi;
- 5) daļēji pabeigtas juridiskas vai konsultanta lietas;
- 6) daļēji uzņemtas filmas;
- 7) daļēji pabeigtas datorprogrammas.

Nepabeigtos produktus ieraksta par katru dotā perioda beigās nepabeigtu ražošanas procesu. Tas ir nozīmīgi ceturkšņa kontos, piemēram, lauksaimniecības kultūrām, kas nenogatavojas gada ceturkšņa laikā.

Nepabeigtie produkti samazinās, kad ražošanas process ir pabeigts. Tajā brīdī visi nepabeigtie produkti pārtop par gataviem produktiem.

c) gatavās preces:

gatavo precī kā krājumu daļu veido izlaide, ko ražotājs negatavojas tālāk apstrādāt pirms tās piegādāšanas citām institucionālām vienībām;

d) preces tālākpārdošanai:

preces tālākpārdošanai ir preces, kas iegādātas ar mērķi tās nepārveidotas pārdot tālāk.

Krājumu pārmaiņu ierakstīšanas laiks un vērtēšana

- 3.149. Krājumu pārmaiņu ierakstīšanas laiks un vērtēšana atbilst produktu citu darījumu ierakstīšanas laikam un vērtēšanai. Tas it īpaši attiecas uz starppatēriņu (piemēram, izejvielām un materiāliem), izlaidi (piemēram, nepabeigtajiem produktiem un izlaidei no uzglabātiem lauksaimniecības produktiem) un bruto pamatkapitāla veidošanu (piemēram, nepabeigto ražošanu). Ja preces apstrādā ārvalstīs un ar to saistīta ekonomisko īpašumtiesību maiņa, preces jāietver eksportā (un vēlāk — importā). Eksportu atspoguļo, vienlaicīgi samazinot krājumus un attiecīgo importu vēlāk ierakstot kā krājumu pieaugumu, ja to nekavējoties nepārdod vai neizmanto.
- 3.150. Mērot krājumu pārmaiņas, preces, kuras saņem, vērtē saņemšanas brīdī, un preces, kuras izņem no krājumiem, vērtē izņemšanas brīdī.
- 3.151. Cenas, ko izmanto, lai vērtētu preču pārmaiņas krājumos, ir šādas:
- a) ražotāja krājumos nodoto gatavo preču izlaidi vērtē tā, it kā tās tajā brīdī pārdotu, t.i., bāzes cenās;
 - b) nepabeigto produktu papildinājumus vērtē proporcionāli gatavā produkta aplēstajai pašreizējai bāzes cenai;

- c) nepabeigto produktu samazinājumu, ko pēc ražošanas pabeigšanas atskaita no krājumiem, vērtē nepabeigto produktu pašreizējās bāzes cenās;
- d) no krājumiem pārdošanai izņemtās preces vērtē bāzes cenās;
- e) vairumtirgotāju un mazumtirgotāju krājumos iekļautās preces tālākpārdošanai vērtē faktiskajās jeb tirgotāja aplēstajās pircēju cenās;
- f) no krājumiem tālākpārdošanai izņemtās preces vērtē pircēju cenās, t.i., cenās, par kurām tās var aizstāt izņemšanas un nevis iegādes brīdī spēkā esošajās cenās.

3.152. Fiziskā nolietojuma, nejaušu bojājumu vai zādzības radītos zaudējumus ieraksta un vērtē šādi:

- a) izejvielām un materiāliem: vērtē kā izejvielas un materiālus, kas faktiski izņemti izlietošanai ražošanā (starppatēriņam);
- b) nepabeigtajiem produktiem: vērtē kā papildinājumus, kas uzkrājušies tajā pašā periodā veiktās ražošanas rezultātā;
- c) gatavajām precēm un tālākpārdošanas precēm: vērtē nebojāto preču pašreizējās cenās.

3.153. Ja informācija nav pieejama, krājumu pārmaiņu aplēsēm izmanto šādas tuvinātas metodes:

- a) ja krājumu apjoma pārmaiņas ir regulāras, tad pieņemama tuvināšanas metode ir reizināt krājumu apjoma pārmaiņas ar perioda vidējām cenām. Pircēju cenas izmanto lietotāju vai vairumtirgotāju vai mazumtirgotāju glabātiem krājumiem; bāzes cenas izmanto ražotāju glabātiem krājumiem;
- b) ja preču cenas paliek nemainīgas, krājumu apjoma svārstības neietekmē krājumu pārmaiņu aplēšanas tuvināšanu, reizinot apjoma pārmaiņas ar vidējo cenu;
- c) ja gan krājumu apjoms, gan cena pārskata periodā būtiski mainās, var būt nepieciešamas sarežģītākas tuvināšanas metodes. Piemēram, krājumu pārmaiņu vērtēšana pa ceturkšņiem vai informācijas izmantošana par svārstību izkliedi pārskata periodā (vislielākās svārstības var būt kalendārā gada beigās, ražas novākšanas laikā utt.);
- d) ja ir pieejama informācija par vērtībām perioda sākumā un beigās (piemēram, vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības gadījumā, kad krājumus bieži vien veido daudz dažādu produktu), bet nav pieejama atsevišķa informācija par cenām un apjomiem, aplēs arī apjoma pārmaiņas no perioda sākuma līdz beigām. Viens veids, kā aplēst pārmaiņas krājumos, ir aplēst pastāvīgo apgrozījuma tempu pa produktu veidiem.

Sezonālas pārmaiņas cenās var atspoguļot kvalitātes pārmaiņas, piemēram, izpārdošanas cenas vai nesezonas cenas augļiem un dārzeņiem. Šīs kvalitātes pārmaiņas uztver kā apjoma pārmaiņas.

VĒRTSLIETU IEGĀDE MĪNUS REALIZĀCIJA (P.53)

3.154. Definīcija:

vērtslietas ir nefinanšu preces, ko neizmanto galvenokārt ražošanā vai patēriņam, kas normālos apstākļos laika gaitā (fiziski) nenolietojas un ko iegūst un uzglabā galvenokārt kā vērtības uzkrājējus.

3.155. Vērtslietas ietver šāda veida preces:

- a) dārgakmeņus un dārgmetālus, piemēram, dimantus, nemonetāro zeltu, platīnu, sudrabu utt.;
- b) antīkos un citus mākslas priekšmetus, piemēram, gleznas, skulptūras utt.;
- c) citas vērtslietas, piemēram, no dārgakmeņiem un dārgmetāliem darinātas rotaslietas un kolekcionējamie priekšmeti.

3.156. Šāda veida preces ieraksta kā vērtslietu iegādi vai realizāciju, kā izklāstīts piemēros:

- a) nemonetārā zelta, sudraba utt. iegādi vai realizāciju veic centrālās bankas un citi finanšu starpnieki;
- b) šādu preču iegādi (mīnus realizācija) veic uzņēmumi, kuru galvenajā vai sekundārajā darbībā neietilpst šāda veida preču ražošana vai tirdzniecība. Šo iegādi vai realizāciju neietver minēto uzņēmumu starppatēriņā vai pamatkapitāla veidošanā;
- c) šādu preču iegādi vai realizāciju veic mājsaimniecības. Šādu iegādi neietver mājsaimniecību galapatēriņa izdevumos;

EKS kā vērtslietu iegādi vai realizāciju pieņemts ierakstīt arī šādus gadījumus:

- d) juvelieru un mākslas priekšmetu uzpircēju veiktā šādu preču iegāde vai realizācija (saskaņā ar vērtslietu vispārējo definīciju juvelieru un mākslas priekšmetu uzpircēju veiktā šādu preču iegāde jāieraksta kā krājumu pārmaiņas);
- e) muzeju veikto šādu preču iegādi vai realizāciju (saskaņā ar vērtslietu vispārējo definīciju muzeju veikto šādu preču iegādi ieraksta kā pamatkapitāla veidošanu).

Šis pieņēmums novērš biežas pārklasificēšanas nepieciešamību starp trijiem galvenajiem kapitāla veidošanas veidiem, t.i., starp vērtslietu iegādi mīnus realizāciju, pamatkapitāla veidošanu un krājumu pārmaiņām, piemēram, darījumos ar šādām precēm starp mājsaimniecībām un mākslas priekšmetu uzpircējiem.

3.157. Vērtslietu ražošanu vērtē bāzes cenās. Visu citu vērtslietu iegādi vērtē par tām samaksātajās pircēju cenās, ieskaitot aģentu honorārus vai komisijas. Tās ietver arī tirdzniecības uzcenojumus, ja vērtslietas pirktas no uzpircējiem. Vērtslietu realizāciju vērtē pārdevēju saņemtajās cenās, atskaitot visus aģentiem vai citiem starpniekiem maksātos honorārus un komisijas. Vērtslietu iegāde mīnus realizācija starp rezidentu sektoriem izlīdzinās, atstājot tikai aģentu un uzpircēju uzcenojumus.

PREČU UN PAKALPOJUMU EKSPORTS UN IMPORTS (P.6 UN P.7)

3.158. Definīcija:

preču un pakalpojumu eksports ir preču un pakalpojumu darījumi (pārdošana, barters un dāvanas) starp rezidentiem un nerezidentiem.

3.159. Definīcija:

preču un pakalpojumu imports ir preču un pakalpojumu darījumi (pirkšana, barters un dāvanas) starp nerezidentiem un rezidentiem.

3.160. Preču un pakalpojumu eksports un imports neietver:

a) tirdzniecību starp ražotnēm, t.i.:

- 1) rezidentuzņēmumiem piederošo nerezidentfiliāļu piegādes nerezidentiem, piemēram, rezidentiem piederošas vai rezidentu kontrolētas multinacionālas sabiedrības ārzemju filiāles pārdevumi ārzemēs;
- 2) nerezidentuzņēmumu rezidentfiliāļu piegādes rezidentiem, piemēram, ārvalstu multinacionālas sabiedrības iekšzemes filiāļu pārdevumi.

b) primārā ienākuma plūsmas no vai uz pārējo pasauli, piemēram, darbinieku atalgojums, procenti un ieņēmumi no tiešajiem ieguldījumiem. Ieņēmumi no tiešajiem ieguldījumiem var ietvert zināmu daļu no sniegtajiem dažādiem pakalpojumiem, piemēram, darbinieku apmācību, vadības pakalpojumus, kā arī patentu un preču zīmju izmantošanu;

c) finanšu aktīvu vai neražoto aktīvu, piemēram, zemes pārrobežu pārdošanu vai pirkšanu.

3.161. Preču un pakalpojumu importu un eksportu iedala:

- a) ES iekšējās piegādēs;
- b) importā un eksportā ārpus ES.

Abus veidus sauc par importu un eksportu.

Preču eksports un imports (P.61 un P.71)

3.162. Preču imports un eksports ir preču ekonomisko īpašumtiesību maiņa starp rezidentiem un nerezidentiem. Tas ir spēkā neatkarīgi no tā, notiek vai nenotiek atbilstoša fiziska preču pārvietošana pāri robežām.

3.163. Attiecībā uz radniecīgu uzņēmumu (filiāļu, meitasuzņēmumu vai ārvalstu filiāļu) savstarpējām piegādēm: ekonomisko īpašumtiesību maiņa radniecīgu uzņēmumu savstarpējas preču piegādes gadījumos ir nosacīta. To piemēro tikai tad, ja ražotne, kas saņem preces, uzņemas atbildību par lēmuma pieņemšanu attiecībā uz piegāžu līmeņiem un cenām, par kādām to izlaidi piegādā tirgū.

3.164. Preču eksports, precēm nešķērsojot valsts robežu, izklāstīts šādos piemēros:

- a) starptautiskajos ūdeņos strādājošo rezidentvienību saražotās preces, ko pārdod tieši nerezidentiem ārvalstīs. Šādu preču piemēri: nafta, dabasgāze, zivju produkti, glābšanas darbi jūrā utt.
- b) transportlīdzekļi vai citas pārvietojamās iekārtas, kuras nav piesaistītas konkrētai vietai;
- c) pēc īpašumtiesību maiņas preces pazaudē vai iznīcina pirms tās šķērsojušas eksportējošās valsts robežu;
- d) tirdzniecības starpniecība, t.i., rezidenta veikta preces iegāde no nerezidenta un tai sekojoša preces tālākpārdošana citam nerezidentam, precei nenonākot tirgotāja ekonomikā.

Līdzīgi gadījumi attiecināmi uz preču importu.

3.165. Preču importā un eksportā iekļauj darījumus starp rezidentiem un nerezidentiem ar:

- a) nemonetāro zeltu;
- b) sudraba stieņiem, dimantiem un citiem dārgmetāliem un dārgakmeņiem;
- c) apgrozībā neesošu papīrnaudu un monētām, kā arī neemitētiem vērtspapīriem (vērtē kā preces, nevis pēc nominālvērtības);
- d) elektrību, gāzi un ūdeni;
- e) mājlopiem, ko pārvieto pāri robežām;
- f) bandrolēm;
- g) valdības eksportu, ieskaitot preces, kas finansētas ar dotācijām un aizdevumiem;
- h) precēm, kuras pārņem savā īpašumā vai realizē rezerves glabājošās organizācijas;
- i) precēm, ko rezidentuzņēmums piegādā savām nerezidentfiliālēm, izņemot preces apstrādei;
- j) precēm, ko rezidentuzņēmums saņem no savām nerezidentfiliālēm, izņemot preces apstrādei;
- k) kontrabandu vai produktiem, par kuriem nav paziņots attiecībā uz tādiem nodokļiem kā importa nodevas un PVN;
- l) citiem neierakstītiem sūtījumiem, piemēram, dāvanām vai sūtījumiem ar vērtību, kas mazāka par noteiktu minimumu.

3.166. Preču eksportā un importā neiekļauj šādas preces, kuras tomēr var šķērsot valsts robežu:

- a) preces tranzītā caur valsti;

- b) preces, kuras nosūta uz vai no pašas valsts vēstniecībām, militārajām bāzēm vai citiem anklāviem citas valsts robežās;
- c) transportlīdzekļus un citas pārvietojamās iekārtas, kas uz laiku atstāj valsti, nemainoties ekonomiskajām īpašumtiesībām, piemēram, būviekārtas uzstādīšanai vai būvniecības nolūkiem ārzemēs;
- d) iekārtas un citas preces, kuras nosūta uz ārvalstīm apstrādei, apkopei, labošanai vai remontam; tas attiecas arī uz precēm, kas apstrādātas pēc pasūtījuma ārzemēs, ja to apstrāde ietver būtisku preču īpašību pārmaiņu;
- e) citas preces, kuras īslaicīgi pārvieto uz citu valsti un lielākoties atved atpakaļ gada laikā to sākotnējā stāvoklī, nemainoties ekonomiskajām īpašumtiesībām;

piemēri tam ir preces, ko nosūta uz ārzemēm izstādēm vai izklaides organizēšanas nolūkiem, ekspluatācijas nomas līguma preces, ieskaitot nomu uz vairākiem gadiem, un preces, kas atdotas kā nepārdotas nerezidentiem;

- f) ar kravas zīmi nodrošinātās preces, kas pazaudētas vai iznīcinātas pēc robežas šķērsošanas un pirms īpašumtiesību maiņas.

3.167. Preču importu un eksportu ieraksta pēc īpašumtiesību maiņas. Par īpašumtiesību maiņas momentu uzskata brīdi, kurā darījumā iesaistītās puses ieraksta darījumu savās grāmatās vai kontos. Šis brīdis var nesakrist ar dažādiem citiem līgumsaistību procesa posmiem, piemēram:

- a) saistību rašanās laiku (līguma noslēgšanas datumu);
- b) preču un pakalpojumu piegādes laiku un maksājuma prasības iegūšanas brīdi (nodošanas datumu);
- c) norēķināšanās laiku par šo prasību (maksāšanas datumu).

3.168. Preču imports un eksports jāvērtē franko uz kuģa pie eksportējošās valsts robežas (FOB). Šo vērtību veido:

- a) preču vērtība bāzes cenās;
- b) plus attiecīgo transporta un sadales pakalpojumu līdz robežai vērtība, ieskaitot izmaksas par iekraušanu transportlīdzeklī tālākai transportēšanai;
- c) plus jebkuri nodokļi, mīnus subsīdijas par eksportētajām precēm; ES iekšējām piegādēm tie ietver PVN un citus preču nodokļus, ko maksā eksportējošajā valstī.

Piedāvājuma un izlietojuma, kā arī simetriskajā ielaides un izlaides tabulā preču importu atsevišķām produktu grupām vērtē izmaksu-apdrošināšanas-vedmaksas (CIF) cenā uz importējošās valsts robežas.

3.169. Definīcija:

CIF cena ir līdz importējošās valsts robežai nogādātas preces cena vai cena par rezidentam sniegtu pakalpojumu pirms jebkuru importa nodevu vai citu importa nodokļu vai tirdzniecības un transporta uzcelojumu maksājumiem valstī.

3.170. Zināmos apstākļos FOB vērtībai var būt nepieciešams kāds aizvietotājs vai aizstājējs, piemēram:

- a) preču barteru vērtē bāzes cenās, ko saņemtu, ja preces pārdotu par naudu;
- b) darījumi starp radniecīgiem uzņēmumiem: parasti lieto faktisko pārvedu vērtību. Taču, ja tā atšķiras no tirgus cenām, to aizstāj ar aplēstas tirgus cenas ekvivalentu;
- c) uz finanšu nomas līguma pamata pārdotās preces: tās vērtē pircēju cenās, ko maksā iznomātājs, un nevis pēc nomas maksu kopējās vērtības;
- d) preču imports, ko aplēš uz muitas datu (tirdzniecības ārpus ES gadījumā) vai INTRASTAT informācijas (ES iekšējās tirdzniecības gadījumā) pamata. Abi datu avoti neizmanto FOB vērtējumu, tie izmanto attiecīgi CIF vērtību uz ES robežas un CIF vērtību uz valsts robežas. Tā kā FOB vērtību izmanto tikai kopējā līmenī, bet CIF vērtību izmanto produktu grupas līmenī, šos pārveidojumus, t.i., CIF/FOB koriģējumu, piemēro tikai kopējā līmenī;
- e) preču imports un eksports, ko aplēš uz pārskatos gūtās informācijas vai dažādas citas *ad hoc* informācijas pamata. Šādos gadījumos iegūst kopējo pārdevumu vērtību, kas sadalīta pa produktiem. Aplēse balstās uz pircēju cenām, nevis uz FOB vērtību.

Pakalpojumu eksports un imports (P.62 un P.72)

3.171. Definīcija:

pakalpojumu eksportu veido visi pakalpojumi, ko rezidenti sniedz nerezidentiem.

3.172. Definīcija:

pakalpojumu importu veido visi pakalpojumi, ko nerezidenti sniedz rezidentiem.

3.173. Pakalpojumu eksportā iekļauj šādus gadījumus:

- a) eksportēto preču transportēšanu pēc eksportējošās valsts robežas šķērsošanas, ja to nodrošina rezidentpārvadātājs (2. un 3. gadījums 3.3. tabulā);
- b) rezidentpārvadātāja veikto importēto preču transportēšanu:
 - 1) līdz eksportējošās valsts robežai, ja preces vērtē FOB, lai atlīdzinātu transportēšanas vērtību, kas iekļauta FOB vērtībā (3. gadījums 3.4. tabulā);
 - 2) līdz importējošās valsts robežai, ja preces vērtē CIF, lai atlīdzinātu transportēšanas vērtību, kas iekļauta CIF vērtībā (3. un 2. CIF gadījums 3.4. tabulā);
- c) rezidentu veiktu preču transportēšanu nerezidentu labā, kas nav saistīta ar preču importu un eksportu (piemēram, tādu preču transportēšana, kas nešķērso valsts robežu kā eksports vai transporta pakalpojums ārpus iekšzemes teritorijas);

- d) rezidentpārvadātāju veiktu pasažieru pārvadāšanu nerezidentu labā;
- e) apstrādi un remontdarbus nerezidentu labā; šīs darbības jāieraksta neto, t.i., kā pakalpojumu eksportu, neiekļaujot apstrādāto vai remontēto preču vērtību;
- f) iekārtu uzstādīšanu ārzemēs, ja projekts pēc būtības ir īslaicīgs;
- g) finanšu pakalpojumus, kurus rezidenti sniedz nerezidentiem, tajā skaitā gan par konkrētu, gan netiešu pakalpojuma maksu, piemēram, netieši novērtētos finanšu starpniecības pakalpojumus (*FISIM*);
- h) apdrošināšanas pakalpojumus, kurus rezidenti sniedz nerezidentiem, konkrētas pakalpojuma maksas apjomā;
- i) nerezidējošu tūristu un darījumu ceļotāju izdevumus. Izdevumus klasificē kā pakalpojumus; piedāvājuma un izlietojuma tabulu, kā arī simetrisko ielaides un izlaides tabulu vajadzībām ir nepieciešams sadalījums pa produktu komponentiem;
- j) nerezidentu izdevumus par rezidentu sniegtajiem veselības un izglītības pakalpojumiem; tie ietver šo pakalpojumu sniegšanu gan iekšzemes teritorijā, gan ārzemēs;
- k) nerezidējošu īpašnieku apdzīvotu vasarnīcu pakalpojumus (skatīt 3.77. punktu);
- l) autorhonorārus un maksu par licencēm, kuru nerezidenti maksā rezidentiem un kuru ieņēmumi saistīti ar īpašumtiesību autorizētu lietojumu, tādu kā patenti, autortiesības, preču zīmes, ražošanas procesi, komercpilnvarojumi (franšīzes) utt., kā arī ar radīto oriģināldarbu vai paraugu (modeļu), piemēram, rokrakstu, gleznu utt., lietošanu uz licenču pamata.

3.174. Pakalpojumu importa ekvivalents ir spoguļattēls pakalpojumu eksporta sarakstam, kas ietverts 3.149. punktā, un tikai par turpmāk uzskaitīto pakalpojumu importu nepieciešams sīkāks paskaidrojums.

3.175. Transporta pakalpojumu importā iekļauj šādus gadījumus:

- a) eksportēto preču transportēšana līdz eksportējošās valsts robežai, ko veic nerezidentpārvadātājs, lai nosegtu transportēšanas vērtību, kas iekļauta eksportēto preču FOB vērtībā (4. gadījums 3.3. tabulā);
- b) nerezidentpārvadātāja veikta importēto preču transportēšana:
 - 1) kā atsevišķs transportēšanas pakalpojums no eksportējošās valsts robežas, ja importētās preces vērtē FOB (4. un 5. FOB gadījums 3.4. tabulā);
 - 2) kā atsevišķs transportēšanas pakalpojums no importējošās valsts robežas, ja importētās preces vērtē CIF (šajā gadījumā transportēšanas pakalpojuma starp eksportējošās un importējošās valsts robežām vērtība jau ir iekļauta preces CIF vērtībā; 4. gadījums 3.4. tabulā);

- c) preču transportēšana, ko rezidentu labā veic nerezidenti un kas nav ietverta preču importā un eksportā (piemēram, tranzītpreču transportēšana vai arī transports ārpus iekšzemes teritorijas);
- d) starptautiskie vai iekšzemes pasažieru pārvadājumi, ko rezidentu labā veic nerezidentpārvadātāji.

Transporta pakalpojumu imports neietver eksportēto preču transportēšanu pēc eksportējošās valsts robežas šķērsošanas, ja to nodrošina nerezidentpārvadātājs (5. un 6. gadījums 3.3. tabulā). Preču eksportu vērtē FOB, un visus šādus transporta pakalpojumus tādējādi uztver kā darījumus starp nerezidentiem, t.i., starp nerezidentpārvadātāju un nerezidentimportētāju. Tāpat tas ir tajos gadījumos, kad eksportētājs par šiem transportēšanas pakalpojumiem maksā saskaņā ar eksporta CIF līgumu.

3.176. Imports attiecībā uz rezidentu tiešajiem pirkumiem ārzemēs aptver visus rezidentu preču un pakalpojumu pirkumus ārzemju ceļojumu laikā, ceļojot darījumu vai personīgos nolūkos. Jāizšķir divas kategorijas, jo tās prasa atšķirīgu pieeju:

- a) visi ar darījumiem saistītie darījumu ceļotāju izdevumi ir starppatēriņš;
- b) visi citi darījumu ceļotāju vai citu ceļotāju izdevumi ir mājtsaimniecību galapatēriņa izdevumi.

3.177. Pakalpojumu importu un eksportu ieraksta to sniegšanas laikā. Tas sakrīt ar laiku, kad šie pakalpojumi sniegti. Pakalpojumu importu vērtē pircēju cenās, bet pakalpojumu eksportu — bāzes cenās.

3.3. tabula. Eksportēto preču transportēšanas traktēšana

3.178. Paskaidrojums, kā lasāma šī tabula: šīs tabulas pirmā daļa norāda, ka eksportēto preču transportēšanas jomā pastāv sešas iespējas atkarībā no tā, vai pārvadātājs ir vai nav rezidents, un atkarībā no tā, kur notiek transportēšana: no kādas vietas iekšzemes teritorijā līdz valsts robežai, no valsts robežas līdz importējošās valsts robežai vai no importējošās valsts robežas līdz kādai vietai importējošā valstī. Šīs tabulas otrajā daļā par katru no šīm sešām iespējām norādīts, vai tās ierakstāmas kā preču eksports, pakalpojumu eksports, preču imports vai pakalpojumu imports.

Iekšzemes teritorija			Starpposma teritorija			Importējošās valsts teritorija		
1. rezidentpārvadātājs ⇒			2. rezidentpārvadātājs ⇒			3. rezidentpārvadātājs ⇒		
4. nerezidentpārvadātājs ⇒			5. nerezidentpārvadātājs ⇒			6. nerezidentpārvadātājs ⇒		
Preču (FOB)	eksports	Pakalpojumu eksports	Preču (CIF/FOB)	imports	Pakalpojumu imports			
1. x		-	-		-			
2. -		x	-		-			
3. -		x	-		-			
4. x		-	-		x			
5. -		-	-		-			
6. -		-	-		-			

3.4. tabula. Importēto preču transportēšanas traktēšana

3.179. Paskaidrojums, kā lasāma šī tabula: šīs tabulas pirmā daļa norāda, ka importēto preču transportēšanas jomā pastāv sešas iespējas atkarībā no tā, vai pārvadātājs ir vai nav rezidents, un atkarībā no tā, kur notiek transportēšana: no kādas vietas eksportējošā valstī līdz eksportējošās valsts robežai, no eksportējošās valsts robežas līdz importējošās valsts robežai un no valsts robežas līdz kādai vietai iekšzemes teritorijā. Šīs tabulas otrajā daļā par katru no šīm sešām iespējām norādīts, vai tās ierakstāmas kā preču imports, pakalpojumu imports, preču eksports vai pakalpojumu eksports. Dažos gadījumos (2. un 5. gadījums) ieraksts ir atkarīgs no importētajām precēm piemērotā vērtēšanas principa. Jāievēro, ka pāreju no importēto preču CIF vērtēšanas uz FOB veido:

- a) CIF/FOB korekcija, t.i., no 2 CIF līdz 2 FOB (samazina kopējo importu un eksportu);
- b) CIF/FOB pārklasifikācija, t. i., no 5 CIF uz 5 FOB (nerada pārmaiņas kopējā importā un eksportā).

Iekšzemes teritorija		Starpposma teritorija		Eksportējošās valsts teritorija	
1. rezidentpārvadātājs ⇐		2. rezidentpārvadātājs ⇐		3. rezidentpārvadātājs ⇐	
4. nerezidentpārvadātājs ⇐		5. nerezidentpārvadātājs ⇐		6. nerezidentpārvadātājs ⇐	
Importēto vērtēšana	preču Preču imports	Pakalpojumu imports	Preču (FOB)	eksports	Pakalpojumu eksports
1. CIF/FOB	-	-	-	-	-
2. FOB	-	-	-	-	-
CIF	x	-	-	-	x
3. CIF/FOB	x	-	-	-	x
4. CIF/FOB	-	x	-	-	-
5. FOB	-	x	-	-	-
CIF	x	-	-	-	-
6. CIF/FOB	x	-	-	-	-

LIETOTU PREČU DARĪJUMI

3.180. Definīcija:

lietotas preces ir preces, kurām jau ir bijis lietotājs (izņemot krājumus).

3.181. Lietotās precēs iekļauj:

- a) ēkas un citas pamatkapitāla preces, ko ražotāju vienības pārdevušas citām vienībām:
 - 1) atkārtotai lietošanai, saglabājot pamatfunkciju;
 - 2) nojaukšanai vai izjaukšanai; rezultātā iegūtie produkti kļūst par izejvielām (piemēram, metāllūžņi), ko izmanto jaunu preču (piemēram, tērauda) ražošanai;
- b) vērtslietas, ko viena vienība pārdod citai;
- c) ilglietojuma patēriņa preces, ko mājsaimniecības pārdevušas citām vienībām:
 - 1) atkārtotai lietošanai, saglabājot pamatfunkciju;
 - 2) izjaukšanai un pārvēršanai nojauktos materiālos;
- d) īslaicīga lietojuma preces (piemēram, makulatūru, lupatas, vecas drēbes, vecas pudeles utt.), ko kāda vienība pārdevusi atkārtotai lietošanai vai par izejvielu jaunu preču ražošanai.

Lietotu preču nodošanu ieraksta kā negatīvus izdevumus (iegādi) pārdevējam un pozitīvus izdevumus (iegādi) pircējam.

3.182. Šādai lietotu preču definīcijai ir šādas sekas:

- a) ja divu rezidentražotāju starpā notiek lietotu pamatlīdzekļu vai vērtslietu pārdošana, bruto pamatkapitāla veidošanai ierakstītās pozitīvās un negatīvās vērtības attiecībā uz ekonomiku kopumā savstarpēji anulē, neskaitot īpašumtiesību maiņas izmaksas;
- b) ja lietotu nekustamu pamatlīdzekli (piemēram, ēku) pārdod nerezidentam, šādu gadījumu uztver kā finanšu aktīva, t.i., nosacītās rezidentvienības pašu kapitāla pirkšanu. Šī nosacītā rezidenta vienība tāpat pērk finanšu aktīvu. Pamatlīdzekļa pārdošana un pirkšana notiek starp rezidentvienībām;
- c) lietota kustama pamatlīdzekļa, piemēram, kuģa vai lidmašīnas, eksporta gadījumā ekonomikā neieraksta pozitīvu bruto pamatkapitāla veidošanu, lai nosegtu pārdevēja negatīvo bruto pamatkapitāla veidošanu;
- d) ilglietojuma preces, piemēram, transportlīdzekļus, var klasificēt kā pamatlīdzekļus vai kā ilglietošanas patēriņa preces atkarībā no īpašnieka un no tā, kādam nolūkam tās lieto. Ja šādas preces īpašumtiesības nodod no uzņēmuma mājsaimniecībai, lai izlietu galapatēriņam, uzņēmumam ieraksta negatīvu bruto pamatkapitāla veidošanu un mājsaimniecībai — pozitīvus patēriņa izdevumus. Ja šādas preces īpašumtiesības no

mājsaimniecības nodod uzņēmumam, tad mājsaimniecībai ieraksta negatīvus galapatēriņa izdevumus un uzņēmumam ieraksta pozitīvu bruto pamatkapitāla veidošanu;

- e) darījumi ar lietotām vērtslietām pircējam jāieraksta kā vērtslietu iegāde (pozitīva bruto kapitāla veidošana), bet pārdevējam — kā vērtslietu realizācija (negatīva bruto kapitāla veidošana). Darījumos ar pārējo pasauli jāieraksta preces imports vai eksports. Ja mājsaimniecība vērtslietu pārdod, tas nav jāieraksta kā negatīvi galapatēriņa izdevumi;
- f) ja valdība pārdod uz ārzemēm lietotas militārās ilglietojuma preces, tās ieraksta kā preču eksportu un kā negatīvu valdības pamatkapitāla veidošanu.

3.183. Darījumus ar lietotām precēm ieraksta brīdī, kad mainās īpašumtiesības. Piemērojamie vērtēšanas principi atbilst attiecīgajiem produktu darījumu veidiem.

NERAŽOTO AKTĪVU IEGĀDE MĪNUS REALIZĀCIJA (NP)

3.184. Definīcija:

neražotos aktīvus veido aktīvi, kas nav ražoti ražošanas procesā un kurus var izmantot preču un pakalpojumu ražošanā.

3.185. Izšķir trīs kategorijas, kas attiecas uz neražoto aktīvu iegādi mīnus realizāciju:

- a) dabas resursu iegāde mīnus realizācija (NP.1);
- b) līgumu, nomas līgumu un licenču iegāde mīnus realizācija (NP.2);
- c) nemateriālo vērtību un tirgvedības aktīvu pirkumi mīnus pārdevumi (NP.3).

3.186. Dabas resursos ietver šādas kategorijas:

- a) zeme;
- b) derīgo izrakteņu un enerģijas rezerves;
- c) nekultivēti bioloģiskie resursi;
- d) ūdens resursi;
- e) radiospektrs;
- f) citi dabas resursi.

Dabas resursos neiekļauj ražoto aktīvu kultivētos bioloģiskos resursus. Kultivētu bioloģisko resursu pirkšanu vai pārdošanu neieraksta kā dabas resursu iegādi mīnus realizāciju; to ieraksta kā pamatkapitāla veidošanu. Arī maksājumus par dabas resursu pagaidu izmantošanu neieraksta kā dabas resursu iegādi, bet kā nomu, t.i., īpašuma ienākumu (skatīt 15. nodaļu: Līgumi, nomas līgumi un licences).

3.187. Zemi definē kā pašu zemi, ieskaitot augsni un pieguļošos virszemes ūdeņus. Pieguļošie virszemes ūdeņi ietver iekšzemes ūdeņus (krātuves, ezerus, upes utt.), uz kuriem var noteikt īpašumtiesības.

3.188. Zemei nepieskaita šādus posteņus:

- a) ēkas vai citas celtnes, kas atrodas uz zemes vai to šķērso (piemēram, ceļi un tuneļi);
- b) vīna dārzus, augļu dārzus vai citu koku un augošu kultūru stādījumus utt.;
- c) pazemes aktīvus;
- d) nekultivētus bioloģiskos resursus;
- e) pazemes ūdeņu resursus.

Posteņi a) un b) ir ražotie pamatlīdzekļi, posteņi c), d) un e) ir neražoto aktīvu veidi.

3.189. Zemes un citu dabas resursu iegādi mīnus realizāciju vērtē faktiskajās tirgus cenās iegādes/realizācijas brīdī. Darījumus ar dabas resursiem ieraksta ar vienādu vērtību gan pircēja, gan pārdevēja kontos. Šī vērtība neietver izmaksas, kas saistītas ar dabas resursu īpašumtiesību maiņu. Šīs izmaksas uzskata par bruto pamatkapitāla veidošanu.

3.190. Līgumus, nomas līgumus un licences kā neražotus aktīvus iedala šādās klasēs:

- a) pārdodama operatīvā noma;
- b) atļaujas izmantot dabas resursus, piemēram, zvejas kvotas;
- c) atļaujas veikt konkrētas darbības, piemēram, emisijas atļaujas un licences ierobežota skaita kazino darbībai vai taksometru pakalpojumu sniegšanai konkrētā reģionā;
- d) ekskluzīvas tiesības uz nākotnes precēm un pakalpojumiem, piemēram, futbolista līgums un izdevēja ekskluzīvas tiesības publicēt konkrēta autora jaunus darbus.

3.191. Līgumi, nomas līgumi un licences kā neražotu aktīvu kategorija neietver šādu aktīvu operatīvo nomu; operatīvās nomas maksājumus ieraksta kā starppatēriņu.

Līgumu, nomas līgumu un licenču iegādes un realizācijas vērtībā neietver ar īpašumtiesību maiņu saistītās izmaksas. Īpašumtiesību maiņas izmaksas ir bruto pamatkapitāla veidošanas sastāvdaļa.

3.192. Definīcija: nemateriālo vērtību un tirgvedības aktīvu vērtība ir starpība starp cenu, kas samaksāta par uzņēmumu kā par labi organizētu koncernu, un uzņēmuma kopējo aktīvu un kopējo saistību starpību. Lai aprēķinātu kopējo aktīvu un kopējo saistību starpību, katru aktīvu un saistību identificē un vērtē atsevišķi.

3.193. Nemateriālo vērtību ieraksta tikai tad, kad tās vērtība ir pierādīta ar tirgus darījumu, piemēram, visas sabiedrības pārdošanu. Ja identificētos tirgvedības aktīvus pārdot pa vienam un atsevišķi no visas sabiedrības, šādu pārdošanu ieraksta šajā postenī.

- 3.194. Neražoto aktīvu iegādi mīnus realizāciju ieraksta sektoru, kopējās ekonomikas un parējās pasaules kapitāla kontā.